

ИНТЕРНАЦИОНАЛЪ

(Продължение отъ брой 3-й)

КАПИТАЛЪ и ТРУДЪ. — Какво нѣщо е трудътъ? Какво нѣщо е капиталътъ? Трудътъ е дѣлото чрѣзъ което чловѣкъ си присвоява силѣтъ на природѣтъ, и прѣобръща суравѣтъ пейны матеріи въ хранѣ за себе си. Такъвъ е былъ трудътъ въ старо врѣмя. Нѣ чловѣчеството върви непрѣстанно въ пѣтя на напрѣдка и нуждытъ са увеличавать съразмѣрно съ усъвършенствованіето на чловѣческый родъ, затова днесъ ся съ хлѣбъ само не живѣе. При матеріалнытъ наслажденія ся прибавять нравственны и умственны удовлетворенія, и трудътъ става дѣлото чрѣзъ което чловѣкъ сѣтворява единъ или много заслуги размѣняеми и потрѣбѣеми назначены да удовлетворять матеріалнытъ му и нравственны нужды.

Трудътъ е еще дѣлото чрѣзъ което чловѣкъ показва храбростѣтъ си, силѣтъ си и нравственностѣтъ си; чрѣзъ трудътъ чловѣкъ господствува природѣтъ, придобыва новы познанія и ся възвышава до собственното си убоготвореніе ако е позволено тука да употрѣбимъ такова изреченіе — понеже божеството не е было и не ще бѣде никога друго освѣтъ идеалътъ на усъвършенствованіе къмъ когото чловѣчеството ся стрѣми непрѣстанно чрѣзъ сѣвършенното развитіе на способностѣтъ си.

Какво нѣщо е капиталътъ? Той е сумата на заслуги сътворени и не потребени (неизхарчени), назначени отъ Сътворителя имъ, было да улеснятъ бѣдѣщото му произведение, было да прѣдвидятъ нѣкои случайности такъва като болѣсть, старость, изнеможяване. Капиталътъ, съ единъ рѣчь, е натрупанъ трудъ. Трудътъ и капиталътъ сж прочее двѣ думы които значатъ едно и исто-то нѣщо, нъ въ врѣмена и точки зрѣнія различни.

Самата имъ природа опредѣлява отношеніята имъ: дѣйствителенъ ми трудъ не потребенъ, става утрѣ капиталъ: слѣд. най-големото равенство трѣба да царува въ размѣненіето.

Въ всякытъ эпохи и врѣмена когато челоувѣчеството е имало съвѣсть за себе си, единъ нравственъ наука, безъ изключение на първытъ христіанскы врѣмена и на св. отци, както и на философитъ, то не е припознавало лихвѣтъ за законъ. — Почти всякытъ членове на Интернационалъ сподѣлятъ това мнѣніе.

Ако капиталътъ е трудъ събранъ, дѣйствителенъ трудъ струва вчерашный и повръщаніето на заемный трудъ чрѣзъ другъ трудъ равенъ, е всичко що имате право да искате. — Азъ ся лишявамъ отъ капиталътъ си, казва фанзіятъ, а вий ся ползвате отъ него, и нещете да ми платите лихвѣтъ му! — Вий ся лишявате отъ паритъ си, казва работникътъ, както всѣкъ човѣкъ който размѣнява едно нѣщо съ друго, ся лишява отъ своето произведение за да добье друго на мѣстото му отъ което ся пакъ лишява онзи който взѣма твоего произведение. — Това може да е тѣй, отговаря той, кога размѣненіето става изъ рѣкъ въ рѣкъ; нъ ако дѣйствителната работа струва вчерашната, не е обаче знайно да ли утрѣшната ще струва колкото дѣйствителната; като предполагамъ че ти давамъ само на заемъ, азъ ти права кредитъ, ты трѣба да ми платишь този кредитъ. слѣд. лихвата е едно нѣщо праведно. — Но, вий сте излъганъ, отговаря работникътъ, тоя кредитъ, тоя заемъ за когото ми искашь лихвѣ ты е даденъ отъ обществото безъ нищо. И наистина, благодареніе на общественный подразумѣванный контрактъ, ¹⁾ благодареніе на

1) Съ името подразумѣванный контрактъ ся разбира теоріята за устроеніето на челоувѣчкото общество която Жанъ-

гаранциѣтъ която е дадена на всичкиѣтъ, благодареніе на монетѣтъ която е назначена да прѣдставлява набраный трудъ (който безъ неѣтъ щеше да изгнѣе, да ся развали и да стане нищо), тебѣ ти ся е направила една заслуга за който днѣсь твоитѣ стѣграждани ти искатъ да имъ направишь другѣ; и въ имѣто на солидарностѣтъ и взаимностѣтъ между всичкиѣтъ, тѣй ти казувать да испѣлнинишь длѣжноститѣ си какю си ся наслаждавалъ отъ правдинѣтъ си — да връщашъ колкото и взѣмашъ, или тя испѣждатъ изъ гражданското общество.

На неуправдаемѣтъ претенциѣтъ на капиталиститѣ, работницитѣ противопоставятъ рекламациѣтъ основанѣ на правдѣтъ и казувать : ако вашій сегашенъ капиталъ прѣдставлява излишеството на досегашный ви трудъ, нашій днѣшенъ трудъ чини колкото вашій, и ный ви отричамъ правото да взѣмате лихвѣ. Не е ли истина че произведеніята ся размѣнявать съ произведенія? Вашій капиталъ, пѣры или оръдія, не сѣ ли и тѣ произведенія прѣобразовани пѣ равностоящи на нашитѣ? На кого длѣжите вый това прѣобразование? И кога нѣ казвате че ный не можемъ да произвождамы безъ капиталъ, не можемъ ли и ный да ви понытамы да ли, безъ никѣтъ помощь, безъ голѣмѣтъ

Жанъ-Руссо е изложѣлъ въ прочютото си съчиненіе *Le Contrat social*. Въ него, той прѣдполага че хората, още кога сѣ были въ диво състояніе, сѣ направили взаимно съгласіе, или контрактъ, да сѣ съставятъ на общество, защото сѣ видѣли че общественный животъ ще има много по-голѣмы прѣимущества нежели дивый, гдѣто всѣкъ е изоставенъ само на собствениѣтъ си силы противъ звѣрове и всякаковы нападенія. Спорядъ този контрактъ, тѣй сѣ си избрали изъ помежду си служители и имъ сѣ дали власть да пазятъ правдѣтъ и тишинѣтъ между гражданиѣтъ и да ги защищаватъ отъ вѣкашны виезпны нападенія; отъ другѣ странѣ сѣ остапали съгласни да жертвовать по нѣщичко отъ придобитока си за прѣхранѣ на оный конто сѣ поставили да пазятъ общитѣ интереси и конто съставлявать основа що ся нарича Държѣта. Отъ това пропѣзала че всѣко правителство трѣба да е избрано отъ народа когото управлява и да зависи отъ него нежели народѣтъ отъ правителството, начало което е припознато въ цѣлѣ Европѣ, освѣтъ въ оныя страны конто сѣ намирають подъ властѣтъ на единъ вѣкашенъ завоеватель.

сумж заслуги на прѣминалитѣ поколѣнія, вый сѣ спечели ли произведеніята за които искате освѣтъ върщаніето и лѣхвъ?

И дѣйствително, можете ли да си въобразите единъ работникъ трупящъ въ амбарытъ си ежегоднишнытъ си излишни произведенія и съхраняющъ ги 50, 100 години на рѣдъ за капиталъ? На какво щяхъ да запамятувамъ тѣхъ произведенія, ако ги не прѣобрѣщаше на пари, благодареніе на монетата която не щеше да има цѣна ако не бѣше гарантирана отъ всички ни; и слѣдъ като ся е наслаждавалъ отъ печалбытъ и отъ тѣзи гаранцииъ която го е направила капиталистъ, той дѣсь търси още и будали да му плащатъ и приходъ? Не, онзи койго не изпълнява общественый контрактъ е единъ крадецъ. Обществото има право да поправи тѣзи неправди съ уединеніето на такъвъ чловѣкъ.

Всичко що е възможно да припознаемъ въ сегашнитѣ търговскѣ неправди и индустриалнѣ несълидарности, то е да ся дава на капиталътъ една прима за опасността въ която ся излага да ся загуби. Нъ ако бѣше въ нашитѣ рѣчи да организуваме взаимный кредитъ и да усилимъ пълното върщаніе на заемътъ, ный щемъ ся мыслимъ съвършено отплатени като върнимъ толкова колкото сме взели на заемъ.

При това, слѣдствіята койго производителността на капиталътъ влачи и паразитизмътъ когото развива, ни ся видѣхъ толкова чудовищни, казва мемоарътъ, щото не ся двоумихмы. Какъ! Единъ чловѣкъ, може ли да е направилъ въ 10, 20, 50 години толкова заслуги на чловѣчеството за да има право да живѣе въ лѣнность, той и всичкото му потомство? Не! не! законъ който разваля равенството на правото е кривъ законъ. Може ли да има равенство съ идеѣтъ на приходи? Възможно ли е да си въобразите цѣло общество да живѣе отъ приходи?

Ный прочее протестирамы, казва мемоарътъ, противъ този прѣдраждѣкъ върху ролѣтъ, природѣтъ и употребленіето на капитала и не можемъ да приедемъ щото общата сила (сирѣчь правителството) да е употребена въ ползѣ на единъ такавъ теоріѣ. Въ настоящето положеніе на работытъ всичкытъ произведенія ся прѣобрѣщатъ въ

стоки и ся размѣнявать съ монетъ, която ся прѣобрыща пакъ на произведенія. Въ тѣзи размѣненія посредствомъ монеты, ний смы принудени да губимъ по единъ часть отъ произведеніето си.

Чюдно ни ся види кога ни казувать за лихвътъ на капитала, ако ти понася плати заслугътъ коѣто искашь, ако не, ты пакъ ~~и~~ не искай ако можешъ. Банката, (1)

(1) Тука ся касае за французскѣтъ банкъ, която ся е основа-
ла на 14 апр. 1803 само съ 45 милиона франгы. Главната ѣ работа
е да есконтира полицы и билеты на заповѣдь, чрѣзъ
което позволява на хората да си взмать паритъ прѣди вадето и
да си връмятъ работъ. Есконтото е по $2\frac{1}{2}$ или повече на $\%$, спо-
рядъ ако е болъ или не златото въ публикѣтъ. На 1868, францу-
ската банка есконтирала 2,396, 752 билеты равностоящи на 2,220,
540,108 франгы. Срѣдната терма на билетыгъ дохожда по 928 фр.
Въ сѣщѣгъ годниж ся прѣдставили 610 билети съ по долу отъ 10
франгы, 80,440 отъ 11-50 фр., 148,230 отъ 51-100 фр., сѣрѣчь
седмата часть отъ всичкото количество за годнижѣтъ. Това показва
гольмата заслуга която тя прави на сиромасыгъ. Освѣтъ това, бан-
ката има съ търговцѣтъ онуй що наричатъ *comptes courans*. Тя дава
такожде въ заемъ по 3 на $\%$ срѣщу залогъ; на 1868 е дала та-
кыва пары срѣщу единъ стойность отъ 433,415,450 франгы. Тя при-
има въ депозитъ драгоцѣнны вѣщи, за които взма на годнижѣтъ по
една франга и четвергъ на 1,000, и да сѣдѣтъ вѣщитъ чякъ слѣдъ
колкото година ты потрѣбишь. На 1868, банката получила само отъ
Парижъ 22,860 депозитъ които включявали 661,939 титли отъ 924
вида, на които ты е одлъжена да прибира приходыгъ за смѣткѣ на
притежателитъ пчъ; на 1868, ты е събрала на тѣзи стойности прихо-
ди 62,903,993 франгы. На 1868, всичкый депозитъ ся възвыши-
валъ на 1,240,159,863 франгы отъ 2,383,561 титли. Ты размѣнява
пари съ билети; на 1868, ты е размѣнила за 722,715,000 франгы.
Банката е прочее силенъ кредитъ за публикѣтъ. Съ такыва и мно-
го други постановленія французското правителство, както и другитъ
просвѣтени господарства, е сполучило да развые силно търговѣтъ
и промышленностьгъ, и да доведе народа си до тѣжъ стѣпень на бла-
госъстояніе на което ний ся удивлявамы. А ний, като ся лишявамы
отъ такыва просвѣтени управители, боримъ ся срѣщу безчисленны
прѣпятствія и административны спъжы, трудимъ ся и дѣня и ноца,
истощавамы ся въ трудове и пакъ смы въ краѣнъ бѣдность.

благодареніе на монопола който ѝ е отстъпенъ, съ издаваніето на билети които струватъ само чрезъ общѣтъ гаранціѣ, и които прѣдставляватъ 950 милиона фр. срѣщу монетѣ 300 милиона, ни прави заслужъ, нъ и ний ѝ правимъ не по малкъ като принамамы и гарантирамы стойността ѝ. Вашето прочее « не зимай ако можешъ » ще рече: ты си свободенъ — не да издавашъ стойности — нъ да плащашъ оныя които издавать капиталиститѣ.

Заклученіето на мемоартъ е чи лихвата е нѣщо безправствено и чи всичкыѣ человекѣ сѣ длъжни да работятъ.

ПРОСВѢЩЕНІЕТО. Най-добры или по-добръ самый способъ за освобожденіето на работницыѣ, казва мемортъ, е развитіето на физическыѣ имъ и нравственны способности. Врѣху тѣзи точкѣ всичкыѣ членове на обществото сѣ съгласны. Нужно е едно възпитаніе силно, серіозно, пълно. Въ сѣщото врѣмя трѣба въ училищата да ся прѣподавать паралелно съ наукыѣ и занаятыѣ. Ний оставямы на странѣ оныѣ чѣсть на мемоара която ся занимава съ устройствата на училищата, съ фамилиѣтъ както и съ срѣдствата да не останва ни едно дѣте безъ възпитаніе, като не потребна за цѣльтъ на члена ни. Въ днешнето общество, казва мемоартъ, като има повече наслажденія които ся обръщать чрезъ навика въ пужды, за да ги удовлетворявамы трѣба да произвождамы, да печелимъ много; а за това нѣщо тѣлесната сила не е достаточна, трѣба да употребимъ и умъ. Отъ това ся изискува съвършенното развитіе на человекъ, сирѣчь не само физическото; нъ и умственото и нравственно развитіе.

Колкото повече способноститѣ на человекъ сѣ развиты, толкова и той ще произвожда повече и по-хубаво, повече ще бѣде полезенъ и повече счастливъ.

Колкото е по-малко ученъ толкова е по-малко полезенъ и толкова повече злосчастенъ, понеже неразвитіето е долностъ а долността е злосчастіе.

Отъ това слѣдува чи обществото трѣба да даде на всичкыѣ дѣца силно възпитаніе и да развие способностиѣ имъ въ физическо, умствено и нравственно отношеніе, въ положителныѣ науки и въ индустріѣтъ.

ПРАЗДНУВАНІЯ, ГРЕВЫ. Тѣ двѣ думы имать различно

значеніе, нъ производять върху производителността и обръщаніето на стокытъ истый резултатъ.

Въ пръвый случай, капиталистътъ распускатъ еднѣ часть отъ работницѣтъ и производять отскапнуваніе въ произведеніята; защото ако работникътъ получава колкото изработка, капиталистътъ, като прѣсече работѣтъ, докарва искусственно отскапнуваніе за да наложи на купувачитѣ каквато цѣна иска, и печели така доста значително количество въ ущербъ на общето харчаніе.

Въ второй случай, въ нуждѣ за по-голъмъ гюндюлюкъ, работницѣтъ прѣстанватъ работѣтъ съ цѣль да сполучать за труда си по-голъмъ платѣ или по-малко часове трудъ. Отъ това става явно чи понеже работницѣтъ сѣ въ сѣщото врѣмя потребители (сирѣчь купувачи за нуждытъ си) прѣстанваніето имъ да работятъ испразня киситѣ имъ и причинява изведнашъ уменьшеніе въ харчаніето, което докарва празнуваніе въ другытъ индустріи. Това показва економическата солидарность която свързва всичкытъ индустріи.

Причината на тѣзи безпорядоци въ индустріѣтъ е капиталътъ който, усрѣдоточенъ въ рѣцѣтъ на малко хора, е завладѣлъ трудътъ. Сигуренъ да можи да чяка, той налага условіята си; за да избѣгне паденіе въ цѣнѣтъ на стокытъ отъ голѣмо изобиліе, той растрѣсва еднѣ часть отъ работницѣтъ и ги принуждава да излѣзѣтъ изъ фабрикытъ и да умрѣтъ отъ гладъ, или да работятъ повече съ по-малкъ заплатѣ, което ги истощава и влѣче бавно къмъ сирѣтъ.

Мемоарътъ припознава обаче чи въ нѣкои индустріи празнуваніето (нѣманіето работѣ) дохожда отъ това чи въ неѣ индустріѣ има повече хора и повече произведѣнія отъ колкото не е нужно. Въ таквъ случай, работницѣтъ трѣбаше да минуватъ отъ еднѣ индустріѣ въ другѣ, нъ специалността имъ не допрощава такова прѣминуваніе.

Гревытъ ставатъ или когато цѣната на стокытъ ся въскача а платата на работницѣтъ останва сѣщата, или когато цѣната е истата, а капиталистѣтъ ся съгласѣтъ да свалятъ платѣтъ.

Съ еднѣ думѣ, всичкытъ тѣзи борбы между работни-

цѣтъ и капиталистѣтъ дохождатъ отъ отношеніята на капиталѣтъ съ трудѣтъ. Работникѣтъ иска замѣненіето на тѣзи системѣ съ единѣтъ начинѣ по-справедливѣ за него, и Интернаціоналѣ е съставенѣ за осъществленіето на тѣзи идеѣ.

ВОЙСКАТА. Относително до производителността войската е съвсѣмѣ вредителна, казва мемоарѣтъ. Отниманіето толкова милиони хора отъ труда е огромна загуба за произведеніята, а употребленіето имѣ да се искалѣтъ помежду си и да грабятъ плода на тихий работникѣ е десѣтъ пѣти по-вредително. Прибави и огромнитѣ милиони които гражданѣтъ плащатъ за хранѣ и облѣкло на солдатѣтъ и щещѣ заключишѣ съвръшенно противъ постояннитѣ войскѣ. Нѣма войска безъ дисциплина, а дисциплината е отрицаніето на свободѣтъ, слѣд. солдатинѣтъ нѣма нравственност. Слѣпата покорностъ е една нужда, нѣ какво слѣдува отъ това? Слѣпо орѣдіе въ рѣкѣтъ на единѣтъ господарѣ, солдатинѣтъ закала и майкѣ и баща и брата и сестрѣ като му заповѣдатъ, и порабощава и собственното си отечество на волѣтъ на едногѣ. Солдатинѣтъ е прочее на този свѣтъ безъ волѣ, безъ цѣль и живѣе отъ гърба на обществото за да го ужъ пази. Народѣтъ нѣма нужда отъ такѣва вардачи, той трѣба самѣ да е солдатинѣ кога отечеството има нужда отъ защитници.

Тѣя сѣ главнитѣ исканія и уплакванія на Интернаціоналѣ. Главний въпросѣ е отношеніето на капиталѣтъ и на труда, отношенія които той иска да измѣни така щото капиталистѣтъ да печелятъ по-малко а работницѣтъ нѣщо повичко. Тая е главната, съществена точка. За неѣж се е организовало обществото, за неѣж прави гревѣтъ и всичкѣтъ други движенія. Той иска още отъ правителствата да бѣде ученіето достѣпно за сиромашкѣтъ дѣца както е и за богатѣтъ, да се расхвърлятъ данѣцитѣ по-справедливо, да се унищѣжи постоянната войска която яде напразно и служи на деспотизма. Врѣху всичкѣтъ тѣя точки по-благоразумнитѣ и улавренни хора се съгласаваѣ да отдадѣтъ на Интернаціоналѣ право и припознаваѣ чѣ правителствата сѣ длѣжни да направатъ нѣщо за улущеніе състояніето на работническото съсловіе като

твърдѣ злосчастно. Въ слѣдующитѣ обаче години Интернаціоналъ ся отдалява отъ прѣдначертанитѣ си цѣль, влазя въ съюзъ съ политическы партіи и пада въ комунизмътъ, сирѣчь прѣгрѣща еднѣ теоріи която е чиста утопія, защото е противна на свободѣтъ и на природѣтъ на човѣка. Ний нѣма да слѣдуваме Интернаціоналъ въ по-далечното му развитіе. Нѣма даже да разискуваме срѣдствата които нѣкои публицисти прѣдлагать за улучшение състояніето на работническото съсловіе, защото ний ся общахмы да дадемъ само едно понятіе на читателитѣ си за това общество. Ний щемъ свършимъ съ нѣколко размисленія врьху изложенитѣ по горѣ умѣренны исганія на Интернаціоналъ, размисленія които ся прѣдставлявать неволно на ума.

Европейскитѣ работници ся оплаквать отъ несправедливото разхвърляніе на данока и искать, ако е възможно, да не тѣжи врьху имъ никакъ, и хората имъ отдавать до единъ стѣпень право. Читателитѣ ни обаче трѣба да знаятъ чи въ европейскитѣ господства ся събирать съ-ка година въ столицѣтъ народни прѣдставители за да разгледать смѣткитѣ на министерството за истеклѣтъ години и да опрѣдѣлять за слѣдующѣтъ години разноскитѣ за всяко министерство; слѣдъ което рѣшаятъ данокътъ съ законъ и опрѣдѣлявать колко ще плати всяка провинція. Тука пакъ става провинціално събрание което опрѣдѣля колко ся пада на всѣкъ градъ, на всѣко село, а въ тѣхъ послѣднитѣ мѣстнитѣ общины опрѣдѣлять колко трѣба да плати всякъ гражданинъ. Началото което владѣе въ разхвърляніето на данока е, да е съразмѣренъ съ срѣдствата на хората. Сиромаситѣ прочее не плащатъ почти никаквы непосредствени даноци. Така наприм. и за десятка, въ Европѣ има кадастръ отъ когото ся знае колко е пространството на едни нивѣ, колко произвожда едно на друго въ ростояніе на 12 години, и врьху негѣ смѣтѣ ся взема спорѣдъ срѣднитѣ мѣркѣ, безъ да имашъ да чекаш юшюрджіи, да ти изгнива житото на нивѣтъ и да имашъ работѣ съ единъ човѣкъ който въ лакомиѣтъ си да спечели повече, глѣда за да ти съблѣче и уграби повече. Съвсѣмъ това, работниците намиратъ чи даноцитѣ тѣжатъ врьху тѣхъ, поне посрѣдственитѣ да-

ноци, и хората имъ отдавать до единъ стъпенъ право. Нъ ако работниците бѣхъ на мѣстото на Българитѣ, ако разгѣдахъ начина по който ся налага данокътъ у насъ и злоупотрѣбленіята които ставать, какво ли щѣхъ да кажѣтъ ?

Ако имъ ся види зло да има хора да живѣять само отъ лихвъ, ако имъ ся види неправедна една лихва която е по 5 или по 6 на 0 | 0, лихвата която нашитѣ сарафи и чюрбаджии знаятъ да докарвать по 15 и по 20 на 0 | 0, колко повече трѣба да е неправедна и неспосна! Благодареніе на такавъ чудовищнъ лихвъ, единъ чюрбаджія по насъ може съ сто хыляды гроша капиталъ да живѣе като царь, и да даде на нѣкой селянинъ хылядо гроша съ лихвъ за да му продаде слѣдъ двѣ три години нивѣтъ и воловытъ за тѣхъ.

Ако европейскій работникъ ся намира много злосчастенъ защото искарва на день 20—30 гроша, колкото да ся прѣхрани, напои и облѣче, безъ да може да поддържа семейството си прилично, да даде на дѣцата си въ-считаніе и да набере нѣщо и за старостьтъ си, както срѣднето съсловіе, колко повече трѣба да е злосчастенъ Българинътъ който, съ исключеніе на единъ малкъ чясть отъ народа, работи повече отъ европейскій работникъ, ся храни и облача по злѣ, живѣе по рѣдко съ семейството си, не може да даде никаквъ отхранъ на дѣцата си, (понеже най богатитѣ българи едвамъ можѣтъ да поддържѣтъ дѣцата си въ европейскы училища) не може да приготви нищо за старостьтъ си, много пѣти не намира работѣ, ходи цѣло лѣто и цѣли години по курбетликъ за единъ ничтожнъ платѣ, съ занаятъ който иска много трудъ, а дава много малка печяла, се подъгрыжѣ и тегло, и лишень отъ всичкитѣ пріятности на образованитѣ общества!

Европейскій работникъ намира излишно да плаща народътъ милиони за да поддържа постояннъ народнъ войскѣ, която обаче служи за защитѣ на народитѣ му славъ и чѣсть. Врѣху тѣзи точкѣ нека читателътъ доврѣши самичкѣ сравненіето.

Л. Гючевъ.

ХЫМИЯТА ВЪ ДЪЛАТА

НА

СЕЛСКОТО СТУПАНСТВО.

—О—

Вѣстниците ни ся пълнятъ постоянно съ празни въпроси, за които сждатъ и разискватъ доста пълно, когато за толкова други, съществено много по важни, рѣчь ся не срѣща. Тѣй, въ тѣхъ читателя срѣща разны описанія на единъ и същитъ отвлеченостъ, а ни редъ за главния изворъ на народното ни богатство — земледѣліето. Ласкателныты думы, съ които съ ся отзовавали, въ извѣстны случаи, за нашия народъ сичкы онѣзи, кои иматъ интересъ да бдятъ надъ развитіето наше, наричащицъ ни народъ трудолюбивъ, прѣданъ на земитъ и ралото си, видя ся, да съ въ зло подѣйствуваши върху ны, като съ ны направили да ся възмимъ доста напредъшли и като чѣ нѣмаме нуждъ отъ оствършенствуваніе въ главныя си поминѣкъ: тѣй си поне обяснявамъ азъ замѣчяваніето ни върхъ царицитъ на сѣкъ промишленостъ — земледѣліето.

Нашитъ вѣстникари знаятъ, кое прави силитъ на единъ народъ, и за туй, старащицъ ся да развиватъ чювствата у граждане и селение, тѣй ще бждатъ извршили единъ отъ най голѣмыты си длѣжности, като въ особены отѣлы, забѣлѣзвахъ на маситъ народнъ успѣхы и уствършенствуваніята, кои въ другыты земи е направили нейны занаятъ.

«Сжщата мждрость, казва единъ староврѣменъ поетъ, състои въ почитаніето на боговеты, и въ умѣніето да ся разработва земитъ.»

Съкъ малко свѣсень Българинъ е заблѣзълъ, че народонаселението въ Българско расте ежегодно съ едно невѣроятю число. Въ отжтветіето на статистически цифры, доволно е да погледнемъ на ката-годишныты изселванія, по чюжды страны, отъ нуждѣ за помынѣтъ, за да ся увѣримъ въ факта. Е добръ, за да ся избѣгне нѣкога глада и бѣдностьтъ, които застрашаватъ отечеството ни, трѣба безъ друго и производителността, а най много земната производителность, да голѣмѣй съразмѣрно съ числото на жители. А за да дава земята на пълно, что-то може да, трѣба да ся изучитъ и обяснитъ народу условіята на земледѣліето и ступанството, да ся съспитъ прѣградыты и прѣчыты на тѣхното развѣіе и о-сѣвършенствуваніе, и да имъ ся примѣнитъ възможныты економически мѣрки и срѣства — прѣдметъ важенъ и достоянъ за вниманіето на ученыты ни.

Съкога и на съждѣ направенното отъ земледѣлца одобрение ся отражава и врѣхъ милионы други неземледѣлци, тѣй сѣщо и сторенното нему добро минава врѣхъ сичкы други, что ся не занимаватъ съ негова занаятъ, за това длѣжностъ на синца на е да издыраме причинныты, които правѣтъ да страда земледѣліето и испыгваме способыты, съ които можемъ му помогнѣ.

Съ такавъ единъ цѣль, азъ прѣдприемамъ днесъ подъ гориня надсловъ да изложѣ, въ повече членове на редѣ, послѣдныты резултаты на научныты издырванія, врѣхъ разумното обр ботваніе на земѣтъ, служащицъ си съ о-пытитѣтъ ученость на Г-да Гаспарини. Дерите и Русселя.

И туй изложение ще започне собствено отъ третія на членъ, когато въ идушыты два, ный ще раскрыйме на читателиты и чялото и сѣдбѣтъ въ минѣлото на химіѣтъ — тѣзи единичка днесъ най важна за въ общежитіето наука, както и нейното постепенно образуваніе, додѣто стѣнѣ общеполезнѣ и ука.

I

Деятдесять и три години има, нѣма повете, отъ катю химіята е станѣла самостоятелна наука, а цѣкъ каквы голѣмы плодове е докарала въ туй кѣсо врѣме въ ползѣ на обществото! Съ думѣтъ ползѣ, ный не искаме да разумѣваме само благотворното вліяние, что е тя въ-

вела връхъ успѣхыты на промышленпостътъ, земледѣліето, физиологыжтъ и медицинжтъ, нъ и онѣзи наслажденія, съ които радва мыслящия челѣкъ, разширочаващия му възгледъ на природжтъ, открыващия му много нейны тайны и обясняващия му туй, что е было отирѣди непонятно. Като сравняваме тѣзи ѣ бързы успѣхы съ чтото е было прѣди 90—100 години, намъ ни иде да ся запитае что ли ѣ е прѣкало отнапрѣдъ за да не напѣдва? Да ли хорт е пѣвало, които да сж си посвѣтывали връху ѣ трудоветы? Отъ что ся е сынижла тя тѣѣ изведижжѣ, и брьзо-брьзо е отишла напѣдъ, разливащия свѣтлинж и ползж? Каквы благопріятны обстоятелства сж ѣж спомогли въ това?—Въпроси, които ще рѣшимъ лесно, като прослѣдимъ ходъ на развитіето ѣ, и видимъ духа който е управлявалъ изслѣдваніята на прѣдшныты вѣкове, и цѣльтъ койжто сж гоняли тыя, что сж ся съ хыміжтъ занимавали.

Алхымыцити сж първити, что ся турижж на хымическы изслѣдванія. Цѣли дванайсетъ вѣка, тый ся трудижж съ неуспѣшно прилѣжаніе въ свонты лабораторіи, нъ сѣкы знай, че отъ тѣзи тѣхнж дѣятелность нищо друго не издѣзе, освѣнъ едно количество не свързаны ф-ктовые, които пѣмать по друго значеніе за наукжтъ отъ грамаджтъ камъне назначени за постройкжтъ на кжщж. Тый не сж имали грькж да обясняватъ туй, чтото сж съгледвали и наблюдавали въ врѣмето на свонты опыты; тѣхната цѣль е была съвсѣмъ особенна: да правяжтъ злато. или споредъ израженіето имъ, да прѣвръщяжтъ неблагородни металы въ благородны. Дванайсе цѣли вѣка (отъ половинжтъ на IV до първжтъ четвъртъ на XVI) тази мысль ся гнѣздила въ главыты на Алхымыциты, безъ да доде нѣкому на умъ да повѣри мифыята на прѣдшественныты ся съ дѣйствительностьтъ, за да не вѣрва слѣпо въ тѣхныя авторитетъ: обща характеристическа чърта на прѣдшныты вѣкове.

Въ XVI столѣтіе, мѣнастырити прѣстѣнжж да бжджтъ хранилище на наукжтъ; заиздигахъ ся университеты изъ Европж, высши училища, въ които ся въведе независимо ученіе; заразмѣнлвахъ ся идеи, чрѣзъ книгопечатаніето, и слѣпота вѣра въ авторитетыты, — та-

gister dixit — паднѣ. Духа на прѣобразованіето ся стра-зи и въ хыміѣтъ: напустнѣхъ праваніето на злато; нѣ-тя се не можѣ да ся отърве отъ вредното за развитіето ѣ-влѣніе на другы отъ странѣ цѣли, и наченѣхъ да ѣ-пзучаватъ съ цѣль за да откриѣтъ вещества, полезны за медицинѣтъ. Въ тѣзи нейнѣ фазѣ, тя туй добыла, че ис-кахъ вече да си обясняватъ причинѣтъ на сичко, чото наблюдавахъ.

И тѣй, хыміята е была просто орѣдіе, срѣдство за достиганіе на частны цѣли, въ рѣцѣтъ на Алхымицыты и лѣкаро-хымицыты. Нѣ въ половинѣтъ на XVII столѣтіе и туй лѣкаро-хымическо направленіе паднѣ, вслѣдствіе на новыты основы, врѣхъ които ся турнѣхъ естественныты науки; голата и чиста истина, непрѣмѣсена съ цѣли отъ страни, господствуваше, въ туй врѣме, въ сичкыты рабо-ты на естествоиспытателыты, и духа на врѣмето, проя-венъ за астрономѣтъ и физикѣтъ въ лицата на Киплера, Галилея, Торичели, вмѣкнѣ ся и въ хыміѣтъ. Тази раз-бра истинскѣтъ си цѣль — като естествена наука, прѣ-станѣ да трѣси злато и да цѣри, отърва ся отъ тѣзи вто-ростепенны цѣли и сѣднѣ на реда съ физикѣтъ, която бѣше разбрала назначеніето си по отрано; наченѣ да събира вѣрныты, нѣ точно наблюдавани фактове и да си задава на съкѣ стѣпкѣ пытаніето: за що; захванѣ, съ-еднѣ рѣчь, да мысли за теоріѣ. Отъ туй врѣме, хымія-та захваща да бѣде наука; съ разликѣтъ само, че ней-ныты прѣдставители сѣ имали методы не до тамъ свѣр-шены както днешныты. Прѣвъ плодъ на туй пово нейно направленіе е была флогыстенината теоріѣ на горѣніето, споредъ коѣто, горѣніето е разлаганіе, състоящицъ сѣ въ отдѣляніето на едно прѣдположително вещество, на-рѣчено флогыстонъ; днесъ ный знаеме, че горѣніето е съ-единеніе на тѣлото съ кислорода. Тази теоріѣ, ако ѣ крѣ-ва, тя е докарала тогава ползѣ на наукѣтъ т. е. на ис-тинѣтъ, много по голѣмъ отъ сичкыты безумны трѣсяніѣ на алхымицыты, защото е обяснявала сичкыты познаты то-гава явленіѣ и е побутнѣла на напрѣдъ хыміѣтъ. Подъ нейното влѣніе въ сто години ся явихъ дѣла, които тя неможѣше вече обясни, и станѣхъ потрѣбны новы рзгля-ды, новы теоріѣ; когато подъ влѣніето на трудоветы на

Алхимиците и лѣкаро-химиците, едвалъ слѣдъ 12 вѣка, химіяга стигна до флогистенижтѣ теоріѣ, и то пакъ благодареніе на общія духъ за напръдѣкъ, что бѣше ся появило.

Преобразованіето, което отвори свободенъ път за развитіето на химіѣжтѣ, започенъ съ твърдѣ простъ фактъ: когато оставимъ желѣзото на влажно мѣсто, то раждасва; споредъ флогистенната теорія, която е туряла туй явление въ единъ категоріѣ съ горѣніето, — тука ся отдѣляло флогистонъ. Лавуазіе пакъ, на когото принадлежи сичкѣжтѣ честь на новото прѣобразование, доказалъ съ вѣзныты въ рѣцѣ, че раждасалото желѣзо тежи повече отъ първоначалното, и оставало неразбрано, какъ тѣй отдѣляніето флогистона може да направи по тежко желѣзото. Нъ Лавуазіе не показалъ само слабыты страны на флогистенижтѣ теоріѣ; той създао новъ химическѣ теоріѣ, която си е и до сега цѣла истина. Обясненіето на горѣніето е была неговата исходна точка. Той доказалъ, че когато гори нѣкое тѣло, то ся съединява съ газъ отъ въздуха, — и че порасваніето на теглото е право слѣдствие отъ туй съединеніе, че теглото на изгѣзлото отъ горѣніето е равно на изгорѣлото вещество — | — теглото на възлѣжтѣ въ съединеніето чясть отъ въздуха. Развиващицѣ си постепенно идеи, Лавуазіе разумѣлъ, че туй, чтоо Пристлей наричалъ *aer dephlogisticatus* (лишенъ отъ флогистона въздухъ), е именно онази чясть на атмосферный въздухъ, която играе сжщественъ роль въ горѣніето. Процеса на горѣніето довелъ Лавуазіе до съставленіето на общѣжтѣ теоріѣ на химическыты съединенія. Сѣкѣдѣ, дѣто ся забѣлѣзва нарастваніе въ теглото, казвалъ Лавуазіе, става химическо съединеніе, а дѣто спаданіе — разлаганіе; теглото на образуванното сложно вещество е равно на сбора отъ теглата на веществата, что сж ся съединили. Тѣзи просты истины открьхъ на повѣжтѣ школъ широко поле за изслѣдваніе. Отъ туй врѣме вѣзныты станѣхъ необходимость за химика и влѣзе періода на количественны изслѣдванія, періодъ, въ когото още живѣеме.

Лавуазіе обаче турилъ само единъ основъ; захванѣното му дѣло имало нуждѣ отъ много умове и отъ мно-

го години; нѣ вѣрныя пѣтъ вече былъ откритъ, и, въ едно врѣме не до толкъсь далечно отъ Лавуазіе, химията направи невѣроятны успѣхы: тя рѣши съвършено удовлетворително въпроса за стихийты, показа законы, по които, съединяващицѣ ся стихийты, образувать сложны тѣла, направи разумнѣ классификаціѣ и номенклатурѣ, които ѣ облекчихѣ изученіето, и събра много други новы фактове. Нѣ въ природѣтъ сичко ся врьши по опредѣленны и точны законы, и химическото дѣйствіе на веществата става по сѣщиты законы и въ фабрикыты, и въ организмыты, както и въ лабораторіѣтъ на химика: за това ясното разбираніе на тѣзи законы, добыто отъ наукѣтъ, трѣбаше да ся отрази врьхъ успѣхыты на промышленностьтъ, земледѣліето и физиологыѣтъ.

II.

Малцина сѣ писали за земледѣліето до свѣршыа на послѣднето столѣтіе. Съчиненіята на Колумела, Варона, Паладіа не могатъ ся же за чисто земледѣльескы книги, защото изъ свѣдѣніята земледѣльескы отъ тѣхното врѣме, мѣсятъ ся и правила за лѣкуваніето на животныты, правила, които днесъ правѣтъ особенѣ наукѣ «Ветеринарска медицина». Подырь тѣзи явихѣ ся: земледѣльескы театръ» на Оливіера Серра, «селскый домъ», «Розовыя лексиконъ» и пр. — въ сичкыты тѣзи съчиненія сръщае ботаникѣ и ветеринарскѣ медицинѣ; въ пѣкои отъ тѣхъ намираме дору свѣденія за лѣкуваніе на челѣшкы болѣсти.

Днешнето земледѣліе има по тѣсны граници. Графъ Гаспаринъ го тѣй опредѣлява: «то е наука, что изслѣдва способыты за да ся добывать растителныты произведенія по единъ най добръ и выгоденъ начинъ.»

Отъ тѣзи точкѣ зрѣнія, земледѣліето е наука, въ коѣто могатъ ся направи важны откритія, които да бѣждѣтъ отъ голѣмѣ ползѣ въ приложеніята. Днесъ голѣмити притежатели на чифлицы сами тичѣтъ подырь обработваніето на земиты си, като намиратъ въ това занятіе изворъ на многочисленны и разнообразны наблюденія, въпросы, что искать рѣшаваніе, опыты, что искать прѣдпріеманіе; а сичко това упражнява ума, развива способностьтъ на мысленіето и обогатява опытностьтъ.

Земледѣліето изучава полезныты за чловѣка растенія; избира най сгодныты имъ видове; изучава сръдства-та за доставяніето и размножаваніето имъ. Земледѣлеца, что иска да извлече отъ землѣтъ най сгодныты произведенія, трѣба постоянно да има въ гледъ: каквж е земята, на коѣто растѣтъ сами отъ себе си тѣзи растенія, каквы измѣненія сж нужны въ състава на землището; кое удобряваніе е добро, кога трѣба напояваніе, и много други обстоятелства, зависящи отъ дѣйствието на топлинѣтъ, свѣтлинѣтъ, климата и положеніето на землището. А за да достигне тѣзи цѣль нему му трѣбать наблюденіе и наукж: наблюденіето ражда опыта, а науката го изеснява и развива.

.Отъ тука ся види, колко необходимо е да ся направятъ химическыты свѣденія достѣпны за сичкыты земледѣлцы. Химіята, както и Физиката, е обща наука: изслѣдващицѣ сичкыты тѣла, тя ся отнася до сѣкого, и сѣкъ трѣба да ѝ изучава началата. За ѣеж растеніето е жива химическа лабораторія, открыто поле за най любопытныты опыты и изворъ на новы наблюденія и новы истины. Нѣма промышленость, която да ся неползува съ химическыты открытія; съ химіѣтъ ся надвываютъ и онѣзи прѣчки, които ги мыслятъ за непрѣодолимы; съ нейнѣтъ помощъ ся добываютъ по добры произведенія, завждатъ ся новы, по сгодны и по евтены. Сичкыты стѣклениы, фарфорены, желѣзны и пр. фабрики сж доказателство за голѣмѣтъ ползж, добыва отъ приспособяваніето на химіѣтъ. Нѣма вече ни единъ, който да ся сумнява въ нейнѣтъ голѣмъ приложителнж важность. Что ся иска обаче, за да ся распрострѣ туй нейно добротворно вліяніе и врѣхъ земледѣліето, ако не обобщаваніето на химическыты познанія? Безъ тѣхъ можемъ ли изучи причинѣтъ и поправи дѣйствіята на нѣкои измѣненія въ землището и нѣговыты произведенія? Можемъ ли пакъ работи безъ тѣхъ другояче, а не по навикъ, който не е въ состояніе да прѣдвиди, въ работаніето на землѣтъ, загубыты, които ны чакатъ, да ги истрѣби и поправи, и да ся ползува постоянно съ выгоды, които случая докарва.

Земледѣлеца има въ рѣцѣ си най важныты общественны выгоды: въ земледѣліето нѣма ни едно обстоятелство,

ни едно откритіе, ни единъ способъ за дѣйствиуваніе, които да не бѣдѣтъ за земледѣльца прѣдметъ на любопытны изслѣдванія, имащицѣ за краенъ резултатъ нарастваніе то на доходы му отъ земѣтъ. Съ помощтъ на химіѣтъ, земледѣльца си умножава произведеніята и слѣд. уголѣмява си благосѣстояніето ; отъ което търговіята добыва хранѣ за да ся развива и народното сѣстояніе да ся подобрява.

Растеніето живѣй и ся развива съ помощтъ на почрипнятъ отъ землището и въздуха хранѣ, слѣд. землището и въздуха, по срѣдъ които то расте, трѣба да му даватъ такыва хранителны вещества, които да сѣ съгласны съ нѣговыты потребности и нужды. За това първото найпростото отъ сичкыты химически приложения на земледѣліето, сѣстои въ да ся увѣримъ, ако землището е въ достатъчно количество снабдено съ тѣзи вещества — та тѣй да знайме какво и колко угояваніе му трѣба и въобще да кажемъ направи земѣтъ по добръ за обработваніе и да можемъ получи най удовлетворителны производнія.

Химіята ни прѣдставя и други выгоды; тя не чяка резултатыты на опыта, та по тѣхъ да сѣди за важностьтъ и цѣнностьтъ на веществото; нъ изведиѣжъ опрѣдѣлява качеството му, мѣстото и начина на употребленіето му. Тя е показала ползѣтъ на много вещества, които сѣгы отпрѣди хвърляли като непотрѣбны, и негодны. Тѣй отъ изслѣдваніето на въскисваніето (*fermentation*), или шунваніето, тя е доказала голѣмѣтъ загубѣ, что излѣдва отъ употребляваніето на дълго — шупялыя конскы торъ (гюбре): отъ разлаганіето на различниы тѣла, что угояватъ земѣтъ, тя е показала кои за кое землище по приличѣтъ, и съ това умножила работеніето на хлѣбныты растенія, като е намалила работеніето на другыты по малко выгоды. Ный дължимъ се на химіѣтъ и открываніето на свойствата на синія камѣкъ (*sulfat de cuivre*) и на вара — да очистѣтъ сѣмената отъ задушительныты треvy и уничтожаваъ паразитныты растенія.

Отъ скоро ученигы заченахъ да ся занимаватъ съ земледѣліето и земледѣлцити — да търсѣтъ химически познанія. Тыя, които не знаѣтъ наукѣ и си врѣшѣтъ рабо-

тѣхъ само по единъ навикъ, мѣчно ще разбирають успѣхы, които земледѣлюето дължи на наукѣхъ, въ минжлыты педесе години. Нека прочетѣхъ тѣхъ трудоветы на Гумболдта и Турнефорта, тамъ дѣто ся говори за ботаникѣ и естественнѣ исторіѣ, и ще видѣхъ, че тѣзи учени мѣжѣ ни запознаватъ съ страны, кои произвеждатъ разны растенія, и съ туй ны канѣхъ да обръщаме вниманіе на вліяніето, което иматъ землището и климата врѣхъ растителностѣхъ. Нека ся запознахъ съ Соссюровыты наблюденія надъ растителностѣхъ (*Recherches sur la végétation*), съ трудоветы на Фуркруа за шупваніето, на Тенара, Деви, Берделіуса за землищата, сѣмето и пѣкон прѣдметы отъ растителнѣхъ физиологѣхъ; нека прѣгледатъ съчиненіята на Массона-Фуръ: и тогава, може, да ся съгласѣхъ, че успѣха ся заключава въ изучаваніето на тѣзи книги, а не въ бѣганіето **ОТЪ ПРОСВѢЩЕНІЕТО.**

— Въ началото на тоя членъ, неговѣхъ съчинитель е наклоненъ да вѣрва, както и много други, чи «катагодишныты изселванія по чужды страны отъ пуждѣ за поминѣхъ происхождатъ отъ невѣроятното размноженіе на народонаселеніето въ Българско.» Ный мыслимъ обаче чи Българскый народъ ся толкова много не размножава, и чи причинѣхъ на катагодишныты изселенія сѣ гладѣхъ и бѣдностьта които ся развиватъ повече и повече въ Турско, защото нито търговіята, нито промышленностьта, нито земледѣлюето можѣхъ да напредватъ въ единѣ странѣ гдѣто нѣма ни добро управленіе, ни добры законы, ни безпечность, ни свобода. Въ такова мѣсто народонаселеніето не може да ся умножава много. Ный нѣмамы въ рѣцѣхъ си статистики за да докажимъ сравнително наращеніето на Българскый народъ съ онова на другыты европейскы народы; нъ стига да отвори человекъ географіѣхъ и да сравни пространствата на европейскыты господарства съ пространството на Турскѣхъ имперіѣ, за да види колко е слаба Турція въ народонаселеніето си. Англія, Бельгія, Италия и други, иматъ сразнително съ пространството си много повече насѣленія отъ Турціѣ, които поминуватъ много по добрѣ отъ насъ. Освѣнъ това, когато една страна благоденствува, народонаселеніето ѝ може да ся удвои въ рас-

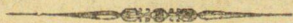
стояніе на 25 години, както Америка въ началото на този вѣкъ, или въ 50 години, или най мѣчно въ 100 години. Франція, прѣди великѣтъ революціѣ, е брѣла 26 милиона жители. Е добръ, съвсѣмъ що изгуби въ растояніе на 25 годишны непрѣстанны войны 2,500,000 мужіе въ цѣта на възрастъѣ, които ако бѣхѣ ся оженили щѣхѣ да произведѣтъ 12,000,000 дѣца, съвсѣмъ що при-тѣрпѣ такыва огромы загубы и на 1815 бѣхѣ ѣ останѣли само 24,000,000 старцы, жены и дѣца, пакѣ на 1870 броеше 38,000,000 жители! Сърбія прѣди 40 години е имала по малко отѣ 600,000 жители, а днесъ броеи 1,200,000 души. А българскый народѣ, който е ималѣ прѣди покореніето си отѣ Турцитѣ поне 7 милиона, ако да бѣше ся намиралѣ въ дългы и крѣвопролитны войны, пакѣ трѣбаше да имадѣсь най малко 30 милиона, а ный го глѣдамы до толкова размноженѣ въ растояніе на 400 години тишинѣ, щото сега едвамъ броеи 5,000,000! Ето ясно доказателство за нашето благоденствіе!

Нѣ нека обьрнимѣ очитѣ си отѣ тыя жалостны размышленія, и да ся завьрнимѣ на прѣдмѣта за когото искамы да кажимѣ двѣ думы. Ный смы съвьршенно съгласни съ съчинителя на члена чи земледѣліето е най главный источникѣ за българскыя поминѣкъ, и чи, за да ся избѣгне глада и бѣдностьтѣ, трѣба да ся трудимѣ да изучимѣ напрѣдка на земледѣліето въ другытѣ просвьтены държавы и да го докарамы, до колкото зависи отѣ насѣ, въ съвьршенство. У насѣ земледѣліето си е останѣло въ первобытното си състояніе; ный незнаемѣ нито условіята на землищата, нито имамы добры инструменты, нито смы пѣкъ имали до сега на кѣдѣ да истичамы произвеленіята си за да иматѣ цѣиность. Нѣ запапрѣдѣ, съ съвореніето желѣзны пѣтища, землитѣ щѣтъ отскѣпнѣтъ въ Турско, за щото щѣтъ могѣтъ да ся харчѣтъ произведеніята, и тогава земледѣліето ще бѣде за българскый народѣ голѣмъ источникѣ за поминѣкъ. Ако обаче си не отварямы отсега очитѣ, ако не почнемѣ да го освьршенствовамы съ врѣме, европейцитѣ щѣтъ надойдѣтъ да ни купятѣ землитѣ, а насѣ щѣтъ оставѣтъ пакѣ за аргаты.

Ный смы земледѣльческы народѣ, а днѣсь пѣма ни е-

динъ българинъ който да е свършилъ въ земеделческо училище. Съчинителъ на този членъ, който ни бѣше пратенъ отдавна за обнародваніе, си предлагаше да изложи въ нѣколко членове напрѣдка на земледѣліето въ Европѣ; нъ понеже ся научихмы чи бѣше болѣнъ, ный отлагамы обнародваніето на члена му, съ надѣждѣ чи здравіето му ще ся уллучи и ще му позволи да изпълне общеніето си. По злосчастіе обаче, неумолимата смѣдба произнесе друго-яче. Съчинителъ на този членъ е В. Икономовъ който починахъ прѣди нѣколко седмицы. Смертьта на този младъ и родолюбивъ момъкъ, на този трудолюбивъ ратай българскаго просвѣщенія, който общаваше блѣстящы надѣжды на Отечеството, не може да не оскърби всѣкы роболюбивъ българинъ. Нека душата му приеме израженіето на скърбѣтъ ни за неговѣтъ за народа ни загубѣ!

А. Ювчевъ.

Ный помпшатамы слѣдующій членъ зашото развива единъ идеѣ която ни ся вижда весьма практична и весьма способна да съдѣйствува въ много отношенія за напрѣдка на народа ни, ако учителитъ по Българіѣ си даджѣ труда да ѣхъ положѣтъ въ дѣйствиѣ. Ный мы молимъ да обърихъ вниманіето си върху този членъ, и мыслимъ чи ако намѣрѣтъ идеѣтъ практичны, тый имѣтъ длѣзность да ся погрыжѣтъ за съставленіето такыва съборы въ главный градъ на всѣкы епархіѣ. Нека учителитъ ся не боятъ да ся срѣщѣтъ въ годинѣтъ единъ нѣтъ на едно мѣсто, ный сме увѣрени чи отъ тѣхнитъ събранія не може да излезе оскѣнь добро.

А. І.

УЧИТЕЛСКИТИ СЪБОРИ.

І

Когато единъ чловѣкъ испадне въ нѣкое бѣдствіе, което да бѣде единственъ и внезапенъ разрушителъ и истребитель на неговыты жизненны силы, като на пр. когато испадне въ нѣкоѣхъ глѣбокъ водѣ, на благопріятенъ случай му спомогне да ся освободи, да не несе смѣрт-

нѣтъ чияшѣ, та възтържествува надъ всички опасности, подъ които е было подложено въ критическо състояніе неговото сѣществованіе; тогава той има най-голѣмы нужды отъ колкото всякой другъ чловѣкъ: той е почти изтощилъ всичкитѣ си силы, и не може никакъ да дѣйствува; той е изгубилъ съзнаніето си; въ него освѣтъ слабо едно дышаніе и тяжко крѣвообръщеніе никакъ въ другъ жизненъ процессъ не ся съгладва; той прочее има нуждѣ отъ чистъ въздухъ, за да усили и поддрѣжа дышаніето му; има нуждѣ отъ топлинѣ, за да задържи тѣлото си тепло, понеже животната топлина слабо ся произвежда у него; има нужда отъ растриваніе, за да ся ускори крѣвообръщеніето му; има нужда и отъ много други необходими нѣща, съ които ако му ся не помогне, той ще бѣде подхвърленъ на друго пакъ критическо и бѣдственно положеніе. На такъвъ чловѣкъ можемъ да уподобимъ и нашій Българскій народъ; той притѣсненъ отъ толкова вѣкове съ различни бѣды, измѣненъ и изнуренъ въ продълженіето на неговитѣ, така да кажемъ, чѣрни дни, отъ различни неговы неприятели, былъ е въ най-низското си слабо положеніе, былъ е почти, ако ни е дозволено така да ся изразимъ, на издѣхваніе; имато Българиинъ е было достигнѣло до конца си, за да ся унищожи и да остане нѣмо; Българскійтъ народъ бѣше достигнѣлъ вѣчь да испіе смъртнѣтъ си чияшѣ, и почти влѣзълъ глѣбоко въ потока на бѣдствіята и на горчивинитѣ, които му бяхъ и най-сила отрова, която щаше да прѣкоеси сѣществованіето на тоя славенъ элементъ. Обаче ето и тука пакъ присѣствіето на силнѣтъ дѣсеницѣ на Промыслѣтъ, която взима Българскій народъ подъ покроба си, и въздига за него великъ защитникъ, непрѣодолимый на прѣдѣкъ на сегашный вѣкъ, отъ когото потекохъ благодѣтелни блѣстящи лучи, что ежедневно ся отражавахъ въ неговото поблѣднело лице, които и съживихъ и възбудихъ неговитѣ силы, подкрѣпихъ му сѣществованіето, и ще го освободатъ отъ всички яремы и неволы, подъ които пѣшка отъ толкова вѣкове. Трѣбата затрѣби и Българскій народъ, подкрѣпенъ отъ мѣдрото си правителство, ся събуди и ся отърва отъ литаргіитѣ: тогава Българинътъ скѣсва всички прѣчки, въ които былъ вко-

ванъ, раздѣля булото, что го е покрывало, двига главѣ, и что да види? — Хвърля най напредъ погледъ къмъ другыты народы, и глѣда величественъ напредъкъ, съ когото сѣ го измѣняли толкова надалечъ, и стоѣтъ на първо мѣсто; потърсва и у себе си напредъкъ, а намира назадыкъ въ всичко что ще бѣде полезно и добро за него; потърсва чѣдо, намира твърдѣ малко, и то като поломъртвы и съ никаквы достоинства, които го красятъ; потърсва религія, намира ѣж съвсѣмъ расклатена и въ никакво положеніе; потърсва наукѣ, тоя най главный двигателъ, за да му спомогне да ся освободи отъ това си не-сносно положеніе, а намира дебело невежество; потърсва индустріѣ, намира ѣж съвършенно заспала; потърсва нравственность, намира безнравственность и развратъ; потърсва съгласіе, намира несъгласіе и раздоръ: и тогава что остая? Ничто друго освѣнь да събире слабыты си силы, да ся прѣдаде на помощтъ на Провиденіето, да насърдчва своиты чѣда, за да ся влюбятъ въ общо добро, и да ся впускать рѣшително да дѣйствувать за своиты си интересы.

А когато вижда, че най главната му нужда за да ся освободи отъ това си състояніе и да придобіе всичко что му е пуждно за добруваніето му въ Отоманскѣтъ имперіѣ, е науката, която да го избави отъ тыя злосчастія и да строши жертвенника на невѣжество, той ся особенно рѣши да дѣйствува енергично за въдворяваніето царството на наукѣтъ, и отъ день на день по стрѣмительно ся впуска въ нѣйното поле; взима особеннѣ грижѣ за наряджаніето и умноженіето на учебныты завѣденія за всички чѣда и отъ двата си пола, като е ималъ прѣдъ очи, че само съ тѣхъ ще може да ся озари отъ научното слѣнце, което нека грѣе и блѣщи на всѣдѣ, въ всякой градъ, въ всяко село, въ всякъ колибъ, гдѣто живѣе и дыша Българска душа, та и така ще може той единъ день да развѣе прѣпорѣца на славѣтъ си, да види освѣтленно бѣдѣщето си, и народното имя си възвишено съ націоналнѣ гордость, което да гърми както и другыты въ страшицы на Исторіѣтъ.

Обаче, като вижда, че и съ това срѣдство той не може на пълно да удовлетвори желаніята си, и че само съ наряджаніе на училщата си, той не може съвършенно да

ся просвѣти съ наукѣтъ, като не сѣ достѣпны тыи за всичкыты му чяда; то той и прибѣгнѣ и до други срѣдства, които да му бѣдѣтъ ръководителіе и спомощници въ пѣтя на напръдка му; а това му желаніе, види ся, силно да ся отрази и съ твърдѣ ентузіазмъ въ сѣрдцата на всичкыты му членове, понеже всичкы Българе ся насърчихъ и рѣшихъ едногласно да прибѣгнѣтъ до осществленіето на тыя двигателіе по народный напръдѣкъ. То бѣхъ основаныты вѣчь по много мѣста братскы Дружества и отъ двата пола, които най добръ характеризахъ, че Българети жарко желахъ да пригърнѣтъ наукѣтъ — тоя музичъ даръ. А при търсеніе на благотворны срѣдства за улучшеніето на Българскый напръдѣкъ, и особенно на успѣхыты въ училищата, нашии еднородци осязательно почувствувахъ и съставленіето на нѣкои събрания, които въ разгледаніята си особенно да ся ограничавать въ разискванія само на това, что ся касае най много до успѣхыты на учебныты завѣденія. Водени отъ тѣхъ цѣль по доста мѣста изъ нашето отечество начинхъ да съставлявать и учителскы съборы, които да ся занимавать въ издирванія на срѣдства и на всичко, съ което ся поддържа вървежътъ на напръдка, отъ много градове начинхъ да свиквать селскыты учители отъ окръжноститы си на такъвы съборы, а отъ нѣкои главны градове — градскыты учители отъ всякой градъ, който е подъ управленіето имъ. А като отъ такъвъ голѣмъ важность сѣ тѣи за нашій народъ въ тѣхъ златнѣ эпохъ мыслимъ че не ще бѣде излишно да ся постарамъ да изложимъ, до колкото на прущавать силыты, прѣдмѣта на тыя благотворны разсидици на народный напръдѣкъ, когото и щемъ разгледамы подъ два пункта; сир. щемъ изложимъ по напръдѣ цѣльтъ и назначеніето на тыя Дружества, а послѣ ползыты, что можемъ да придобьемъ отъ тѣхъ.

II

1-о Първа и най главна цѣль на тыя благодѣтелны събрания е *размышленіето за достигженіе на всичко, что ся касае за по доброто уряджаніе на възтърѣбитѣ и на възкашитѣ организаций на училищата и за улучшеніето на тѣхныты успѣхы.*

Ето прочее цѣль обширна и достопохвална; цѣль, която

най много ще ускори Българскій напредѣкъ; цѣль, която ще ни награды; ето поле за дѣйствуваніе на всички труженци на народното просвѣщеніе; ето олтарь, прѣдъ когото трѣбва да приноси всякой по нѣчто. Най главната причина на настоящето ни бѣдно и понижено положеніе, потяжли до толкова въ невѣжество, сж были несъгласіята и раздорици, что сж плѣнили нашиты сѣрдца, и сж ся вкоренявали така глѣбоко, чтото сж ни одързостявали да прѣзирамы общій интересъ, да не радимъ за обще добро, за това не смы имали напредѣкъ въ никое свое прѣдпріятіе. Тия несъгласія сж ся распространявали и помежду дѣйциты по народното образуваніе, та никога не сж могли да ся съгласятъ и да дѣйствовать наедно за обще добро. Обаче тука ся появява изворъ отъ съгласіе, тука глѣдять доста лица еднаквы по мысли и по званіе, съгласно да засѣдавать на едно мѣсто и да размислявать за общій напредѣкъ. Тука глѣдять да ся подлагать различни въпроси за достиганіе на свѣтлѣтъ цѣль на тия Дружества; върху които всички размислявать и като разгладять прѣдмѣта, които разискать всестранно и серіозно, всякой члѣнъ си дава чѣстното мнѣніе върху него, та послѣ отъ всички исказаны мнѣнія добывають най точното и най справедливото рѣшеніе на прѣдложеный въпросъ, чловѣкъ самъ не може съвършенно да разгледа нѣкой въпросъ, за това и ако го приложи така въ дѣйствіе, той ржководенъ отъ опыта, ще може да познае точкѣтъ, коѣхто не е пригладѣлъ, и отъ коѣхто сж могли да произлѣзять зли резултати, които да му прѣпятствувать въ прѣдпріятіето му. А тука ся подлага въпросътъ подъ разгладаніе на много лица, отъ които има и нѣкой, что прилагать мнѣніята си, подкрѣлены съ фактове отъ опыта, та като имъ ся прибави тогава, и това, безъ кое-то сж были недостатѣчны, достигать удовлетворителны теорій, които и полагають въ дѣйствіе и сполучвають най удовлетворително.

Друга цѣль на учителскыты съборы е *распространеніето на наукѣтъ измежду всичкыты си съотечественици Българи*. Тука ся подлагать пакъ различни проблемы относително за достиженіето и на тѣхъ благотворнѣ цѣль. Нашій народъ е еще необразованъ, и не е въ съ стоя-

ше, да цѣни своето добро, за това тука ся подлагать и такъвы въпроси, като какъ може ся убѣдитой, за да прѣгърне наукѣтъ, и всякой члѣнъ глѣда да взима нѣкои инструкции, за достиженіе на тѣхъ цѣль сир. да распространява наукѣтъ изъ мѣжду всички класове на народиѣтъ ни массѣ, было съ прочитаніе и съ бѣсъды, было съ читалища или по другъ нѣкой начинъ. При това въ нашиты училища има много млади бѣдны бългачета, които по причинѣ на бѣдностьтъ си, неволно напушчатъ училището, отъ които неможе да ся очаква отъ послѣ никаква полза, и които щѣтъ почърнявать лицето на Българскый народъ и щѣтъ понижавать народото ни имя. Тука прочее ся подлагать различни пунктове за съвършенното уничтожаваніе на тоя плевелъ на народный напѣдѣкъ. Съ еднѣ думѣ тука ся разсѣжда за распространеніето на наукѣтъ и образованіето измежду всички-ты ни съотечественници.

3-о Трѣтя цѣль на учителскыты съборы е *наблюденіето върху исполненіето на предписуемыя длѣжности на учителиты.*

Въ тѣхъ ся говори на длѣжо за длѣжноститы на учителя въобще, за длѣжноститы му въ прѣданіе, за повѣденіето му, за характера му; похвалявать ся оныя, что исполнявать длѣжноститы и законыты училищны а ся мѣрять оныя, что сѣ немарливи, что сѣ съ лошъ и неучителскы характеръ, и что не исполнявать длѣжноститы си, а въ случай на не поправленіе, тѣ ся изваждатъ и ся замѣнявать съ достойны. А за достиженіе и на тѣхъ цѣль наряддѣть ся настоятелства, които да наблюдавать върху всячко това, и да давать свѣденіе на събора.

4-о Друга най послѣ цѣль на учителскыты съборы и *размышленія за събиранія на различни приказскы, атанкы, пословици, обычли, пѣсни, народни прѣданія и стары памятници, отъ които щемъ можемъ да съставимъ добръ народиѣтъ си характеристикѣ. да исчислимъ и оправимъ языка си, и да издиримъ по подробны памятници за народиѣтъ ни Историѣ, отъ които повечето обитають еще съ неизвѣстность; при това и задлѣжываніе всякой членъ да прави по нѣкое статистическо описаніе на мѣстото си. Тука прочее ся давать инструкции и по тѣхъ чѣсть и ся одързостя-*

вать и насърчавать всички енергично да дѣйствовать. Съ точното изпълненіе на тѣхъ цѣль учителскыи събори ставать причинѣ за събираніе и гарантираніе на всичко, что е добро и свято, что е мило и най скѣпно за всякого родолюбца, а българскыи потомци щѣть останѣть вѣчно признателни камъ тѣхныи членове, като имъ давать безсмертны документи за народностѣхъ имъ, на коѣхто подкрѣпеніето зависи най много отъ тѣхъ. Его краткото и слабо начертаніе, что можяхмы да направимъ върху цѣль-тѣхъ и назначеніето на учителскыи съборы.

III

Отъ цѣль-тѣхъ на учителскыи съборы ся разумѣва, че тѣи щѣть бѣждѣ благотворны и полезны въ тѣхъ епохѣ, и че щѣть бѣждѣ единственно подкрѣпителіе за успѣхы-ты на учебныи ни заведенія, на които щѣть давать добро устройство и управленіе. Главныи ползы, что можемъ да придобьемъ отъ тѣхъ, и то ако имъ ся изпълнявать точно и удовлетворительно законыи, и ако ся полага въ дѣйствіе цѣльта имъ, сѣ:

1-о Полаганіе добрѣ системѣхъ и программѣхъ въ всички училища. Безъ помощѣхъ отъ таквы съборы, никога не може да владѣе изобщо у тѣхъ, добра дисциплина, што слѣдователно да ся очаква пълнѣхъ успѣхъ. Тука ся двигать вещь своеволіята на нѣкои учители, които сѣ ся распорѣждали неограничено съ тѣя общи заведенія, и безъ да имѣть прѣдъ очи народный напрѣдѣкъ и общѣ ползѣхъ, злоупотрѣблявали сѣ тѣхното назначеніе. Всякой таквъ учитель е прѣдавалъ всичко по свой частенъ произволъ и е наярѣждалъ системѣхъ, както е щаль. Съ учителскыи съборы обаче ся искоренява тоя недостатокъ; тука ся наярѣжда една обща программа за всички училища; тука ся съставлявать едни общи закони, подъ които щѣть подлежать тѣя олтаріе на наукѣхъ; тука ся наярѣждать и особенны настоятелства, които да наблюдавать изобщо на напрѣдѣка и на устройството имъ.

2-о Другата полза, что ся добыва отъ учителскыи съборы е, че тѣи ставать причинѣ за поправленіе на нѣкои учители и за скромно повѣденіе и внимателно прѣдаваніе. Въ тѣхъ ся говори за начина на прѣданіята, който имъ ся прѣдставя ясно, и когото ся задѣлжени всички

то си отечество, което е свято и полезно за всякой народъ, и всякой другъ го удовлетворително извърши. А ние Българини, за голѣмъ срамъ, и до сега кыснемъ еще въ такъвъ срамъ, что то да нѣмамы свои си статистикъ за мѣстото, въ което живѣемъ; статистика, за която очакватъ и другыте народи: си отъ насъ, за да ги просвѣтимъ съ точны свѣдѣнія за нашето отечество. А това ся най лесно достига чрѣзъ учителскыте съборы, въ когото да ся задължатъ всички учители, за да зематъ тѣхъ грижы, понеже не е работа само за едного.

5-о Най-последня полза, что може да ся получи отъ учителскыте съборы е тая, че чрѣзъ тѣхъ ще може да ся познае най-добрѣ вървежътъ на народный напрѣдѣкъ. Тука всякой учитель ще прѣдставя до колко ся симпатичны жители отъ града или отъ селото кѣмъ наукѣтъ, до колко е развито у тѣхъ народното чувство, какъ ся трудятъ за общето добро и за общыте заведенія; колко ученици има у училището си, какъ го посѣщаватъ, до колко ся напѣднали въ опрѣдѣленыи имъ прѣдмѣты. На кжсо може да ся познае чрѣзъ тѣхъ какъ върви Българскый народъ въ пѣтя на образованностьтъ си.

IV

Ето на кжсо цѣльтъ на учителскыте съборы и ползыты, что можемъ да получимъ чрѣзъ тѣхъ. Отъ казаното ся добрѣ разумѣ, че учителскыте събори ставатъ главенъ двигателъ за народнѣтъ ни просвѣтъ. А като отъ такъвъ голѣмъ важность сж тѣи, то кой може отрѣка и дѣказа, че тѣи не щѣтъ ни спомогнѣтъ най-много за доброто нареджаніе и устройство на учебныте заведенія? Кой не види, че тѣи щѣтъ станѣтъ причинѣ за по-скорого и по-основно-распространеніе на наукѣтъ, като искореняватъ всички прѣчки, что ѣ прѣпятствувать въ вървежа ѣ? Кой не види сега, че въ настоящето си бѣдно и ниско положеніе трѣбва да прибѣгваме кѣмъ тѣхнѣтъ помощъ, па да ся трудимъ на всждѣ да ги осжществимъ..... У насъ, слава Богу, до сега еще не сж ся появили никаквы особенны учены комисіи, что ся намирать у всички Европейскы народы и дѣйствовать енергично и сѣріозно въ крѣга на дѣйствіята си, на които да наложимъ длѣжностьтъ за распространіе и възтѣржегтвуваніе на наукѣтъ, на общето до-

бро и ползж, които и да ускорять народный напрѣдкѣ. А тѣхната плодотворна и благородна цѣль по настоящемъ можемъ отъ части да замѣнимъ съ учителскыты съборы. Нека прочее всякой градъ да ся постараетъ да съставлява такъвы събранія, като свыква всички селскы учители отъ окръжностѣтъ си подъ началството на градскыты; съ това само ще може да дѣйствува най-лесно по напрѣдка въ всичкѣтъ си окръжностъ. А така, като ся труди всяка община за просвѣщеніето на всички Българи, които ся намиратъ подъ грѣхѣтъ ѿ, скоро щемъ видимъ наукѣтъ, на-кыченѣ съ всички успѣхы, да грѣе и изъ наше-то бѣдно отечество.

Освѣнъ това нужно е да ставать такъвы събори и въ главныты провинціалны градове, въ които да засѣдавать градскыты учителіе отъ всички градове, что ся управляватъ отъ всякой такъвъ градъ. На тыя съборы ся налагать еще по-тяжки длѣжности, понеже тѣи трѣбва да ся грѣжатъ за доброто уряджаніе на градскыты учебны заведенія отъ които пакъ щѣтъ ся уряддвать селскыты; а при това може да ся случи, чтото нѣкой градъ да държи учебныты си заведенія въ неустройство и въ нехайство, или да нѣма ревностны дѣатели, и тогава разумѣва ся, че и отъ съборыты на такъвъ градъ не може да ся получи нѣкоякъ ползж. А тоя недостатѣкъ ся искоренява съ **ГЛАВНЫТЫ УЧИТЕЛСКИ СЪБОРЫ**, отъ които можемъ да получимъ не по-малко ползы. Прочее трѣбва всякой такъвъ провинціаленъ градъ да свыква учителыты отъ всички градове, что сѣ еъ неговѣтъ окръжностъ, на съборѣ, гдѣто трѣбва да ся разисквать различни въпросы относительно до по-добрѣтъ организаціѣ на учебныты имъ заведенія; при това и да имъ ся дадѣтъ и инструкціи и тѣи по кой начинъ да съставлявать своыты си събранія. Благоразумна бѣ слѣдовательно постѣпката на Г-да Пловдивчане, които еще лани призовахъ всички градскы учители отъ окръжностѣтъ си, гдѣто съгласно нарядихъ единъ общъ програмѣ, подъ ко-жто ся подложихъ всички училища. Желателно е благородѣльный и родолюбивый подвигъ на Г-да Пловдивчане да ся приеме и отъ другы такъвы главны грдове, за да ся съставлявать подобны събранія; зачтото само по тоя начинъ щемъ достигнемъ по-скоро да уряддимъ училищата си.

Така тія главни събори щѣтъ станѣтъ причинѣ за наряданіето на учебныты завѣденія въ градоветы; а всякой пакъ градъ ще ся труди чрѣзъ своиы си съборы да нарядва селскыты, та на всегдѣ изъ отечеството си щемъ можемъ да имамы добръ нарядены училища, тія источники на наукѣтъ, които сѣ едничката надѣжда за благосъстояніето на нашій народъ.

1871, Іулій 4.

Н. А. Начовъ.

Плачь за славныйтъ нѣкога градъ Прѣславъ, и
за Райнѣ Църкынѣ Българскѣ, що е живѣла
въ него.

Граде славный, граде главный, хубавый Прѣславе!

Гдѣ остана твоя слава, Лево Златоглаве?

Хубосѣта ти вѣчь загына;

И славѣтъ ти прѣмина

Твойто потомство сирачи!

Жално за тебѣ плачи!

Гдѣ е твоя юнакъ страшенъ,

Съ знакове украсенъ;

Гдѣ е царьтъ ти толкозь ученъ

И благополученъ?

Царь Симеонъ, твойта слава

Гласъ си не издава;

Нашѣтъ миличкѣ учитель,

Българскый списатель?

Домашны му що измрѣли,

Дворитѣ му запустили;

Камьнытъ имъ изкапали

дырки не остави.

Войнытъ ти толкозь страшны,

Гдѣ лежать безгласны?

Ахъ, отъ жалости умирать,

Като нанамирать!

Гдѣ почива твойто тѣло

Макаръ чи петѣло?

Него сърдце ми жалѣе,
Съ съзы да облѣе!!

* * *

Съзы ронишь ти горещы,
Княгыньо ле Райно!
Жялбытъ си и песръщы
Каквы сж, незнайно!
Съзытъ ти по лицето,
Княгыньо ле Райно!
Тъгытъ ти на сърдцето,
Каквы сж незнайно,
Два вѣтрове силно вѣять,
Въздухътъ люлѣять;
Черни облаци тъмнеять,
Нѣщо ли молѣять?
Горы листіе си испущать,
Камъніе са лющать,
Стари дѣбове са скубять,
Издѣно са губять.
Гласъ тъмовитъ си раздавать,
Въ рекѣтъ водытъ;
Блѣскавицы въ въздуха плаваъ,
И ечатъ горытъ!!
Дрѣвѣж тряска въ планинытъ;
До Прѣславъ са чувать,
Чести мъгли въ равнинытъ,
Жялостно врачювать!!
« Да ли Прѣславъ ще да падне,
Кралице Деннице!
Или тебе ще открадне
Нѣкой врагъ Зорнице! »
Нашето добро безкрайно,
Гълъбице Райно,
Вашето лице сіяйно,
На насъ незнайно.
Тръпки кървавы ни бѣжтъ
Тебъ като помислимъ;
Съзы лицето ни мыжтъ
Като са размыслимъ!

Страшно Гърци са вълнувать,
 Прѣславъ помянувать;
 Съ сребро Руси подкупувать
 За тебъ все бълнувать!
 И Цимисхий войни готвы
 Страшни голи Гърци;
 Святославъ му ся противи
 Съ Руси като вълцы.
 Нъ, за тебъ жияхъ, Кралице,
 Райно хубавице!
 Българското чисто лице,
 Мръква въ нощъ, Зорнице!!

Габрово, 11-ый Септемврій 1871.

В. Хр. Р-вовъ.

БЪЛГАРЩИНАТА ВЪ МАКЕДОНИЈА.

—o—

Тукъ Българина вѣсма страда,
 Ся тѣпче и страшно напада
 Отъ Гърцы, които желяжтъ.
 Въ Еленизма да го погълнятъ.

—

Гръцкы владыцы люто върлувать,
 Българскый языкъ, народность гонять,
 Бѣдни Българы въ тъмници върлять;
 Народны жизненны силы смучятъ.

—

Тамъ въ Цариградъ дружины собирать,
 Патриархы цѣль благославятъ;
 Да ся успѣе да ся потѣпче
 Въ Македоніѣ Българщина вече!

—

Гръцкы учители бесплатно служатъ,
 И Гръцкы книги даромъ ся давать;
 Само да може младо Българче
 Да ся прѣобърне въ сящо Гърче.

—

А ний, братя, какво ли правимъ
 При тѣя Гръцкы движенія?
 Повечѣто хладнокрѣвны стоимъ
 При народныты злочестія.

До колко ли отговорихми
 На Б. Читалище Цариградско,
 Отъ което ся зѣвахми.
 За сѣдиненіе братско.

Не Другы да завладѣвами
 Ни зѣве То общенародно;
 Нѣ само да ся браними,
 Като чловѣцы, благородно.

Не за биткы и не знамъ какво
 Ни позѣвава То, Братско;
 Нѣ за по една малкѣ лептъ,
 За Македонскѣтъ просвѣтъ.

Да съберемъ приличнѣ суммѣ
 За ползѣ народнѣ, То думѣ;
 За книги, учители и друго,
 Което е потребно, всичко.

Най способныты учители —
 Тѣзъ народны просвѣтителы
 Въ Македоніѣ да пратимъ,
 Дългычко да ги поддържимъ.

И тамошныя Българинъ братъ
 Да ся колко-годѣ съживи,
 Да му извадимъ изъ яремъ вратъ,
 Въ свѣта съ насъ да ся яви.

Подъ Султаново сѣнчесто крыло
 Ные трѣбва напредъ да вървимъ,
 Напредъ, напредъ кѣмъ всичко мило
 И народно добро да спѣшимъ!

Единъ день и ный здобити
 Съ наукъ и просвѣщеніе,
 Съ изряденъ успѣхъ обвити
 Въ морално образованіе
 Щемъ тръгнемъ, къмъ кждето щемъ
 И направо ще ся поведемъ.
 Тогава веч' не ще ни прѣчжтъ
 Ни Патріарчески проклѣтїи,
 Ни Гръцкы комитети, комисїи,
 Ни грозны паликарскы даданїи.

1871 СЕНТЕМВРІЙ,
 ГРАДЕЦЪ,

Христо П. Филиповъ.

ВЪЗРАЖЕНІЕ

НА

Патріаршескый Епистоляренъ мемоаръ

ИЛИ

оправданіе

На Блмаретъ прѣдъ еднотѣнїемъ тѣмъ христїане.

(Вижд. книж. 3 год. II.)

3. — Споредъ черковный обычай и екзарха на Българїѣ и сичкыѣ митрополиты отъ тоя черковенъ округъ помянувать каноническы името на вселенскый патріархъ.

4. — Сичкыѣ митрополиты отъ тоя округъ, както и отъ другыѣ, могатъ по черковныѣ правила да съставляватъ епархіалны съборы за разглеждане на дѣла, касателно до вѣржтъ, до черковното благочинїе и до другы подлосы на вѣрныѣ; нъ утвържденїето, както и апеллото, врѣхъ епархіалныѣ рѣшенїя приналежи на вселенскый патріархъ.

5. — Избиранието на митрополитыѣ въ българскый округъ, както и въ другыѣ, става отъ синода; а каноническото утвържденїе са запазва за патріарха. Колкото до ржкоположенїята, тый ставать по изволението на патріарха — или въ сѣдалището на синода, или въ вдовѣствующыѣ митрополїѣ. Сжщото утвържденїе и сжщото изволително еи запазва патріарха въ проекта и въ отношенїе къмъ българскыѣ епископы, когато обычїя изисква щото и

утвърждението и ржкоположеніето да принадлежатъ на митрополита. Види си патриарха си запазва това право, като устѣшка на българитѣ.

6. — Братитѣ на архіерситѣ отъ българскій округъ, както и на сѣкы другы округъ, са проваждатъ отъ патриарха направо до митрополититѣ; сега споредъ проекта патриаршіята тѣкми да ги проважда до епархіалный свѣтъ, за да са врѣчаватъ чрѣзъ него.

7. — Казниото въ 10 и 11 членове на проекта са допушта отъ обичая и на сѣкый митрополитъ и епископъ подъ вѣдомството на вселенскій прѣстолъ.

8. — Чина на стагропигіалнитѣ мѣнастырѣ надъ всел. патриаршія си остава сѣщый и за българскій округъ. Сѣщо така си остава не измѣненъ и языка, който са е употрѣблявалъ до сега въ черковитѣ. Само тогава ще може да са измѣнява този языкъ, когато сичкытѣ еноригы са съгласятъ на това и патриарха даде своето позволеніе. Ще каже, десетъ хиляды българе въ единъ общинѣ, дѣто са служило до сѣда по грѣцкы, не ще иматъ право да промѣнятъ тоя языкъ, ако са намѣрѣтъ мѣжеу тѣхъ петима грѣцы да са възпротивятъ! За да могатъ да слушатъ богослуженіето на славянскы, патриаршескый проектъ свѣтѣва българетѣ да си направятъ новы черквы. Не е ли чудна патриаршинската справедливость? Обичая трѣба да са уважава, казва патриаршіята, ако и да са показва неговото съхраненіе по нѣкѣдѣ не толкози право и законно.

9. — Клира на сѣкѣ черковѣ вжтрѣ въ скзѣрхата, както и сѣкѣдѣ, подчинява са непосредственно на мѣстный епископъ. Това е излишно и да са говори. Обаче патриаршескый проектъ го повтарѣ за да послужи това за начало на подчиненіето на българскитѣ фенерскѣ черковѣ надъ патриаршитѣ.

10 — Въ избраніята на патриарха българскытѣ митрополитѣ, като избиратели и избираеми, иматъ сѣщитѣ правдини, какыто дава на обичая на прочіитѣ епископа и митрополиты.

11 — Колкото отъ българскытѣ митрополиты или епископы слѣзатъ въ Цариградъ за собствены подлози, тѣй ще са подчиняватъ на сѣщитѣ правила, които налага обичая на сичкытѣ архіерси.

12 — Колкото митрополиты отъ българскій округъ прѣбывають въ Цариградъ, тѣй могатъ да управляють черковитѣ на нѣкожъ епархіѣ и да застѣдаватъ въ синода, ако благоволи Патриарха да ги почете съ тѣзи службы, точно така, както става и съ другытѣ архіерси нечленове на синода.

13 — Ако има отъ българскій округъ мѣрѣне прѣдставители

приканать са и тъй на общитѣ събрания въ патриаршиштѣ, както е обичая и за представилитѣ на другитѣ епархїи.

Така сичко е начертано и расположено въ патриаршескый проектъ споредъ обичая, сир. по такъвъ начинъ щото българскитѣ епархїи да си останатъ и за напредъ зависими отъ патриаршиштѣ, каквото е было и до сега, и да са управляватъ отъ неж и чрезъ неж непосредствено, както и прочитѣ подчинени епархїи.

Тогава, каква е тая епархїя, които ни устѣпа патриаршията? и въ какво състоитъ черковнитѣ прѣимущества, които предобивать българскитѣ епархїи споредъ увѣренїята на патриаршеския проектъ? ний нито виждаме, нито разбираме нищо.

Патриаршията може да съглежда тѣзи прѣимущества въ това, дѣто българскитѣ митрополиты, спорядъ чл. 5—й, ще могатъ въ нужно врѣме да съставляватъ областенъ съборъ подъ прѣдсѣдательството на своя екзархъ? Нъ това е такъвози право, което сж имали и иматъ сичкитѣ черковны области, ако и да не го упражняватъ по слѣдствїя на патриаршеското произволно обхожданіе. Нъ и да рѣчешъ, че тукъ има прѣимущество, лесно е да са види, че то са обръща на нищо, когато утвържденїето на дѣлата на мѣстный съборъ зависи отъ патриарха (чл. 6). Сичко това са касай до вжтрѣшното управление на българскитѣ черква; а когато това вжтрѣшно управленіе става по одобренїето, сир. по шенїето на вселенскый патриархъ; ний питаеме, дѣ сж ползытѣ за българскитѣ епархїи?

Думы прочее, голы и празны думы сж патриаршескитѣ устѣпки, защото на дѣло нищо не са устѣпава. Имаъ право българетѣ да отхвъргать подобны устѣпки, устѣпки за една екзархїя само на име, и да искать истинскъ и каноническъ екзархїи, сир. такъвази, каквито сж устраивали вселенскитѣ съборы.

Остава ни сега да разгледаме царскый ферманъ на какви основанїя е утвърдедъ.

VI

царскый ферманъ по българскый въпросъ.

Патриаршията отхвърла фермана по двѣ причини: първо по неговитѣ формѣ, защото са е издалъ не по правилата и съ съзнанїето на патриарха; второ по съществото му, защото не са е издалъ съгласно съ прѣдварително изказаното патриаршеско мнѣніе, сир. съгласно съ черковнитѣ обичая.

Разликитѣ между патриаршескитѣ мнѣнія и проекты и мѣжду фермана сж толкози важны и съществены, казва патриаршията, щото великата черкова не може да ги прїеме безъ да са счете за прѣстѣпница на свѣщ. каноны и постановления.

Нъ работытъ ще ни покажатъ, че и двѣтъ патриаршескы основанія сж нищомны и гнилы. Тый сж просты прѣдлозы за благовидно покрывало на патриаршеското поп possumus. Нека разгледаме и двѣтъ причины отдѣлно, за да са покаже по-добрь тѣхната гнилость.

I

кожото до формата

Споредъ патриаршиѣтъ царскый ферманъ е отъвѣтъ обычая по три причины:

1) Защото са е издалъ отъ не компетентнѣтъ власть на Султана. Ный пьрвы пѣтъ чуваме таквози странно утвърженіе, че Султана, като падишахъ на турцытъ и на отоманскытъ подданицы, нѣмалъ право и власть да издаде единъ ферманъ! Патриаршиѣта да не разбира, че фирманытъ трѣба да излазятъ отъ нежъ?

2) Защото са е издалъ безъ извѣстіето и знаніето на патриаршиѣтъ. И това е друга странность, че Султана не може да издава ферманъ, безъ извѣстіе и знаніе, а може быле и безъ позволеніе, на патриаршиѣтъ. Нъ освѣтъ странното на тѣзи думы, въ тѣхъ има и лѣжа, защото самытъ протоколы на патриаршиѣтъ показватъ, че въпроса, за който са е издалъ ферманъ, отъ 10 години и повече са е разгледвалъ въ правителството съ пълното знаніе на патриаршиѣтъ; че Поргата много пѣти ѣ е прѣдлагала дя намѣри едно срѣдство за окончателното му рѣшеніе; че освѣтъ онѣзи проекты, които са прѣдлагахъ отъ различни комисіи съ знаніето на патриаршиѣтъ, наконецъ и самый патриархъ съчини единъ проектъ и го подложи на правителството съ намѣреніе да излѣзе за повѣлителното му пріеманіе царскы фирманъ. Какво казва пакъ, че фермана излѣзълъ безъ нейното знаніе? Фермана излѣзе тѣкмо на основаніе на този патриаршескы проектъ и на онѣзи бѣлѣжки, които направи патриаршиѣта върху другый проектъ, който са съчини отъ смѣснѣтъ комисія и който са отличива отъ патриаршескый по това, че дава по широкы прѣдѣлы на ексархіѣтъ и по голѣмъ вѣтрѣшиѣ самостоятелность, а въ сичко друго е стгласенъ съ точкытъ на патриаршескый проектъ. Че подиръ сичко това, отлаганіето⁰ на повѣлителното рѣшеніе на многогодишный въпросъ не е могло да има мѣсто, това и сповѣда и самый патриархъ въ мемоара си до самостоятелнытъ черковы.

« Подиръ това, казва патриарха, наше смиреніе съ двама отъ сподобилытъ членове слѣзѣхме при нѣгово высочество (Іуліи 1869) « и въ пріежитствіето на съставившиятъ проекта мірине обявихме, що « пріема синода отъ проекта и що не. Н. Высочество ны изслуша

« внимателно и като защити проекта като педокачителенъ за право-
 « славиятъ черковъ, не са облъни да ни каже благородно убо, нъ
 « ясно и рѣшително, че императорското правителство, е принудено
 « да разрѣши на Българетъ да са упражняватъ въ дѣлата на въ-
 « ржатъ си, както знайтъ и както искатъ, и че сичката отговор-
 « ностъ за послѣдствіята стоваря на патріаршіятъ. Н. Высочество при-
 « турн, че не ще слуша за напръдъ оплакваніята на патріаршіятъ
 « за тѣзи послѣдствія.»

Ще каже, Фермана са е издалъ, споредъ свидѣтелството на
 самый Патріархъ, *въ пълно предварително знание* на гръцкый Па-
 триархъ. Като казва прочее противното, патріаршіята казва лъжъ.
 Слѣд. Али папа е ималъ право да отговори на патріаршескытъ
 безмѣстны увѣренія така: « Този въпросъ са разглежда отъ 10 го-
 « дини и повече; въ това разстояніе Портата много са е трудила
 « за неговото благоприятно рѣшеніе, като са е занимавала да ура-
 « вни мѣжнотиятъ съ пѣкаквы малкы видоизмѣненія; защо нейнытъ
 « старанія не сж могли да сполучатъ, това е на сичкы познато.
 « Отъ протаканіето на въпроса излѣзе идеятъ за отдѣленіе отъ
 « патріаршіятъ, вслѣдствіе на която идежъ по много мѣста на Ру-
 « меліжъ отдѣленіето станж на дѣло и до толкози са усвои отъ жи-
 « телитѣ, щото днѣсь е потребна причудителна сила за да припо-
 « знаятъ пакъ гръцкытъ архіереи и гръцкытъ священници. Сичко
 « това са види най-добръ отъ оплакваніята, които В. Святѣйше-
 « ство прѣдлага на Портатъ. Ожесточеніето като ставаше отъ день
 « на день по голѣмо, работата можаше да достигне до смущенія и
 « до наказаніе на множество подданицы. Нъ това е вопрѣки пра-
 « вилата на правителството, което излива своето покровителство на
 « сичкытъ си подданицы по равно . . . сичко това като имаше
 « прѣдъ очи, Портата пристѣпи до рѣшеніето на въпроса и избра
 « за това единъ срѣденъ прѣдѣлъ, пріетъ и отъ В. Святѣйшество
 « въ основытъ му. Съ това Портата испълни своитѣ длѣжности,
 « защото дигижъ измежду два единоувѣрескы народа единъ въпросъ,
 « който ги раздѣляше и правяше омразны [единъ на другы. Когато
 « въпроса достигажъ до тамъ щото неговото рѣшеніе станж необхо-
 « димо и политически, състави са отъ двѣтъ страны една комисія
 « отъ хора познаты, почтенны и достойны за вѣрваніе и са нато-
 « вари да изнамѣри средство за изравненіе на разликытъ. За осно-
 « ваніе на своитѣ разискванія комисіята зе вашитѣ мнѣнія, които
 « вый подложихте на Выс. Портъ и, като испытова работатъ 6-
 « мѣспца, изложи слѣдствіята на своитѣ разискванія въ единъ мазба-

« тѣ, които е извѣстна на В. Святѣйшество, защото ъх изучавахте « зрѣло и дълго и приехте новече отъ членовеѣ ѣ, а на другитѣ « направихте писменны бѣлѣжки. На тѣзи бѣлѣжки са опира Пор- « тата, като казва, че Фермана са е съчинилъ съгласно съ прѣдло- « женитѣ отъ васъ мнѣнія и проекти.

Отъ официалнитѣ утвѣренія на Портѣтѣ и отъ свидѣлствата на патриаршиѣтѣ излиза прочее, че Царскій Ферманъ са е издалъ съ пълно прѣдварително знаніе на патриарха, който сега напада на него така безсѣстино.

3) Защото не са е издалъ за потвържденіе на нѣкое патриаршеско рѣшеніе, нито пъкъ на нѣкоѣ спогодѣ между патриаршиѣтѣ и българскій народъ. Въ първѣтѣ часть на това прѣдложеніе ний съ прискърбіе забѣлѣжаваме голѣмо безуміе. Патриаршията иска да каже, че рѣшеніето на споровеѣ между двѣ страны не трѣба да става другоиче, освѣнъ по удобреніето на еднѣтѣ отъ двѣтѣ противни страны! Ний са намираме въ най-дълбоко невѣжество, въ коя часть на свѣта и въ кое гражданско или черковно сѣдилище владѣе такѣвъ редъ. Патриаршията бы напълнила свѣта съ выкове, ако подобенъ языкъ бѣше са употрѣбилъ отъ Българетѣ.

Колкото до вторѣтѣ половинѣ на прѣдложеніето, ний си исповѣдаме, че и ѣ доброто рѣшеніе на еднѣ р.спрѣж е спогоженіето на противнитѣ страны. Нѣ когато са покаже, че никаквы старанія не могатъ да докаратъ до спогоженіе, защото едната страна иска съ справедливость, а другата негодува срѣщу исканіята и не дава нищо или дава съвсѣмъ малко; тогази какво остава да са прави? Началството да остави ли высящия у него въпросъ не рѣшенъ и да стои равнодушенъ зритель прѣлѣ раздраженитѣ страпы и да ѣ допусти да са заловѣтъ за косыѣ? Или му са пада да испыта доводитѣ на двѣтѣ страны и да издаде нужното рѣшеніе за умиротвореніе на противницѣтѣ, каквото именно направи и правдолюбивото наше правителство? Нека отговарятъ другитѣ на това просто питаніе, а ний ще кажемъ, че сѣко правителство има длѣжностъ и право да запазва публичното спокойствіе и да налага миръ на ошѣзи, които искатъ да го смутѣтъ, да имъ налага поне до тогази, додѣто тѣ са съгласѣтъ помежду си и прѣдложѣтъ новы условія за помирѣваніе. Слѣдъ Фермана Българетѣ опитахъ и послѣднето средство. Тѣй проводихъ при Патриарха четирма отъ най-разсѣдителнитѣ мѣжи и му прѣдложихъ съдружно испытѣваніе на съдържаніето на Фермана и на онова, що е нужно да са прибави на Фермана. Нѣ Н. Святѣйшество не самъ не склонилъ на това, нѣ

рѣшительно отговори, че не познава нито българскій народъ, нито неговитѣ прѣдставители. Българетѣ са оттеглихъ съ наскърбено сърдце, а Н. Святѣйшество не са забави да са отъзвѣе за тѣхнитѣ постѣпки прѣзрително и укорително. Той казва въ писмото си до самостоятелнитѣ православни черковы така:

«Нѣ най-страиното е, че не бѣше ги срамъ да ни проводѣтъ «четырма отъ таж комисіѣ за да поискатъ нашето патріаршеско у-«твержденіе и благословеніе надъ извършеното и съ царскы Фер-«манъ потвърдено тѣхно дѣло.» Таквызи прѣдложенія Българскитѣ прѣдставители не сж правили на Н. Святѣйшество; що са е казало въ това достопамятно събраніе и отъ единѣж и другѣж странж, изложено е искрено и подробно въ 57-й брой на вѣстникъ Ма-ке доніж, отъ 10 Іунія 1870.

2.

Колкото до съществуето.

За да оправдае неприеманіето си на фермана патріаршіята казва, че съдържаніето му не было съгласно съ прѣдварително из-казанитѣ ѣ мнѣнія, свр. съ черковнитѣ обычаи.

Ако съ думитѣ *прѣдварителны мнѣнія* патріарха разбира своя проектъ отъ 1869, то ний казахме по-горѣ и доказахме, че Екзар-хіята на фермана по същностъ и по основаніята си е съгласна съ това мнѣніе, и само по вида и по очертаніята си са различава. Нѣ върху това послѣднето не може да става и дума, защото Патріар-шіята са опира на обычантѣ си, а Българетѣ гледатъ на канонитѣ.

Ако ли съ думитѣ *прѣдварителны мнѣнія* патріаршіята разби-ра онѣзи бѣлѣжки, които е направилъ Патріарха писмено подырь *зрѣлото* разглеждане на проекта на смѣсенѣж комисіѣ; тогава излишно е вече да ны праща до своя проектъ отъ 1869, защото за основж на Фермана остава тогава проекта на комисіѣж, за ко-гото патріаршіята грѣмогласно объяви, че е прѣправенъ отъ нейный проектъ и че слѣдовательно тя го приема съ нѣкаквы измѣненія и бѣлѣжки. Защото проекта на комисіѣж и патріаршескитѣ бѣлѣжки върху него сж най послѣднитѣ патріаршескы мнѣнія, ний имаме право да оставимъ прѣдишнитѣ ѣ мнѣнія и да са запремъ само на проекта на комисіѣж и на патріаршескитѣ исправкы, и да разгледа по какво са различаватъ тѣзи мнѣнія отъ точкитѣ на царскый Ферманъ.

Фермана състои отъ единайсятъ члена, а проекта на комисіѣ-ж отъ дванайсятъ. Първый членъ на фермана гласи така:

«Ще са състави особенъ духовенъ округъ съ наименованіе

«*Българскій Екзархатъ*, който ще обѣма долуназначенитѣ митро-
«*полія*, епископія и други нѣкои мѣста. Управленіето на духовницъ
«*тѣ* релігіозны работы на този округъ ще бѣде напълно възложе-
«*но* на този *Екзархатъ*.»

Первый членъ на проекта отъ смѣсенитѣ комисіи говори:

«Отъ изброенитѣ по-долу черковны епархіи и мѣста съставля-
«*ва* са особень черковень округъ, нарѣченъ *Българска Екзархія*;
«*този* округъ са ползова съ пълно вжтрѣшно самоуправленіе кол-
«*кто* въ черковнитѣ си дѣла.»

Този членъ заключава сжщитѣ мысль, която са направя и въ члена на Фермана. Патриарха го изучава дълбоко и не направя на него никаквы забѣлжкы. Между тѣмъ той е основата и сжщността на въпроса.

Вторый членъ на Фермана казва;

«Най-големый по чину отъ митрополититѣ, които ще са на-
«*мѣрватъ* въ рѣченый округъ, ще носѣ титлѣтъ *Екзархъ*; нему ще
«*принадлежи* каноническото прѣдсѣдательство на Българскій Синодъ,
«*а* който постоянно ще са намѣрва при него.»

Вторый членъ на проекта съдържава:

«Най-первый по чину отъ митрополититѣ въ този округъ ще
«*носи* името *Екзархъ* и ще бѣде каноническый прѣдсѣдатель на по-
«*стоянный* Българскій Синодъ.»

И този членъ не са различава по смѣсла си отъ члена на Фермана; нѣ и на него не са направихъ отъ патриаршіитѣ никаквы бѣлжкы. Ще каже и той са пріе напълно.

Петый членъ на Фермана гласи така:

«На Екзарха са позволява да са отнася на право до мѣстны-
«*тѣ* началства за работы, които са касаѣтъ до мѣстата въ духо-
«*вный* му округъ и за които е законно и канонически упълномо-
«*щенъ* да посрѣдствова, а въ нуждѣ да ся отнася и до Високѣтъ
«*ни* Портѣ. А пѣкъ бератитѣ, които ще са даватъ на духовнитѣ
«*лица*, що ще са намиратъ подъ негово вѣдомство, ще са издаватъ
«*съ* неговѣ ихъ (увѣдомленіе).

Петый членъ на проекта казува:

«Рѣченый Екзархъ ще има право да са отнася съ свои соб-
«*ственны* рапорты или до началствата вжтрѣ въ Екзархіитѣ или
«*до* онѣзи въ столицѣтъ за сичкитѣ подлозы, които са касаѣтъ
«*до* неговѣтъ Екзархіѣ. По неговѣ пакъ изложенія ще са издаватъ
«*и* ферманитѣ, които са даватъ отъ портѣтъ на духовнитѣ лица
«*отъ* Екзархіитѣ.

Патріаршіята пріе и този членъ безъ забѣлжкы.

Шестый членъ на Фермана говори:

« За дѣла, що са касають до православното вѣроисповѣданіе и конто изискувать задружно съвѣщаніе и спомаганіе, синода на рѣч ный Екзархагъ ще са относя до Всел. Патріархъ и неговый синодъ. А тѣ отъ свои странж ще побързатъ да дадѣтъ потрѣбнѣтъ помощь и да испрацатъ нужнѣтъ за туй отговори.»

Шестый членъ на проекта гласи:

« Ако са случать таквыи черковны и вѣроисповѣдны подлози, конто са касають до съхраненіе на православното ученіе и изисквать общо размышленіе и задружно дѣйствіе, синода на рѣч ный Екзархѣи ще са отнася въ таквъ случай до Всел. Патріархъ и до синода му, конто отъ свои странж ще му даватъ усърдно потрѣбното съдѣйствіе и нужнѣтъ отговори.»

И на този членъ, който са относи до вѣржѣ и който са изучава добръ отъ Патріаршіята, не са направи никакво забѣлжаніе.

Седмый членъ на Фермана казва:

« Синода на Екзархата ще иска отъ Цариградскый Патріархъ и св. миро, което са употрѣблява черковно.

Седмый членъ на проекта казва така:

« Синода на рѣченѣи Екзархѣи ще получава отъ Всел. Патріархъ свято то миро съкога, когато му потрѣба.»

И този членъ са пріе отъ патріаршіята безъ поправки.

Осмый членъ на Фермана са изражава:

« Епископытѣ, архіепископытѣ и митрополитытѣ, конто сж подчпены на Ц-градскый Патріархъ, ще прѣминувать безпрѣпятствен но прѣзъ бѣлгарскый Екзархагъ; така и бѣлгарскыи епископы, архіепископы и митрополиты прѣзъ епархїитѣ на Ц-градскый Патріархатъ; а за работы, що бы имъ са случили, могатъ и да прѣбывавать въ сѣдадоцїята на властытѣ и на другыи правнотелственны мѣста, обаче вѣиъ отъ своя духовенъ окрѣгъ, тѣ не могатъ са събирать синодъ, и не ще могатъ да са мѣсѣтъ въ работы на христїанетѣ, конто не сж подъ тѣхното духовно управление; оше на което мѣсто са намирають, безъ позволеніе на мѣстный епископъ не ще могатъ да священкодѣйствовать.»

Осмый членъ на проекта са изражава така:

« Епископытѣ, архіепископытѣ и митрополитытѣ на Всел. Патріаршіи и на Бѣлгарскѣи Екзархѣи ще могатъ свободно да прѣминавають прѣзъ взаимныи епархїи и въ случай на нуждѣ да прѣ-

« бивають въ срѣдоточіята на вилаеыгѣ и въ различниѣ административны центрове, безъ да могатъ обаче подѣ иѣкакѣвъ прѣдлогъ да свыкѣватъ около себе си съборы и да упражняватъ какѣкъ да е сѣдебность надѣ христіанетѣ отвѣнѣ тѣхныгѣ си епархіа, были тѣзи христіане Грѣци, были Бѣлгаре, нито пѣкъ ще могатъ да свищеннодѣйствувать безъ каноническото изволеніе на мѣстный епископѣ. »

И тука нѣма бѣлѣжки.

Единадесятый членъ на Фермана съдѣржава:

« Реда на мѣнастыритѣ, които са намиратъ въ прѣдѣлыгѣ на Бѣлг. Екзархатѣ, а по вѣроисповѣдныгѣ каноны сѣ привѣрзаны на Патріаршіягѣ, ще си слѣдва и ще са варди по прежнему. »

Дванадесятый членъ на проекта казува:

« Чина на ставропигіалныгѣ мѣнастыри, които дежатъ въ Екзархіягѣ, ще си остане неизмѣненъ. »

И на този членъ не са направихъ бѣлѣжки !

Единадесятый членъ на проекта говори:

« Защото чрѣзъ приложеніето на горѣказаныгѣ прѣдѣлы на Екзархіягѣ въ нежъ ще останѣтъ много не Бѣлгаре, а Бѣлгаре ще останѣтъ въ епархіитѣ подѣ Патріаршескѣ власть, то и отѣ двѣгѣ страны ще са употрѣбѣватъ старанія за удовлетвореніе на праведныгѣ исканія и на единѣ и на другыгѣ, съгласно съ божіитѣ и священигѣ правила. Това е нужно за ненарушеніе на мира и на съгласіето. »

Като не станяхъ никакѣ поправки и върху този членъ, ний го считамъ за пріетъ отѣ Патріаршіягѣ и за сѣществующъ за насъ, ако и да е прѣпущенъ въ Фермана.

Така отѣ дванайсѣтъ-тѣхъ члена на комисіягѣ Патріарха и Синода му сѣ пріели осѣмъ тѣхъ напълно, откакъ сѣ си мыслили надѣ тѣхъ зрѣло и дълговрѣменно.

Нека видимъ сега, какѣ поправки и забѣлѣжки сѣ станѣли надѣ другыгѣ 4 члена.

Третій членъ на проекта говори:

« Сичко, що са касае до вжтрѣшното черковно управленіе на рѣченый округъ, ще са нареди съ особенъ уставъ, ¹ подложенъ на одобреніето на правителството. ² Съ силѣгѣ на този уставъ ще са забраняѣа сѣко посрѣдствено или непосредствено намисаніе на всел. Патріаршіягѣ въ духовното управленіе на округа и особенно въ избираніята на архіерентѣ му и на ³ Екзарха. ⁴ Щомъ са избрае екзарха, екзаршескый синодъ ще ⁵ извѣстяѣа за това всел. па-

« патриархъ, който ще дава незабавно съизволеніе за ржкополаганіето
« му.»

Ето какво забѣлжихъ върху това патриарха и синода.

«Този членъ ще са раздѣли на два и ще са исправи така:

« Чл. 3—Сичко, що са касае до черковното управление на рѣ-
« ченый округъ, ще са опрѣдѣли чрѣзъ особень уставъ, който ще
« обеспечивава вътрѣшното му самоуправленіе споредъ свящ. каноны и
« свящ. прѣданія на вѣсточитѣ православнѣ черковѣ. Този уставъ
« ще са подлага на утвържденіето на импер. правителство.

« Чл. 4— Избираніята на екзарха и на прочійтѣ митрополиты
« въ округа ставатъ свободно (споредъ установенитѣ каноны) отъ
« синода на екзархіитѣ; само утвърденіето са запазва за всел. па-
« триархъ, който бърза да даде потвърденіе на избраніето и съ
« изволеніе за ржкополаганіето, щомъ получи официално за избраніе-
« то пѣвѣстіето отъ синода за екзарха, а отъ екзарха з митропо-
лититѣ,

Тѣзи двѣтѣ бѣлжкы са съединяватъ въ третій членъ на фер-
« мана така:

« Вътрѣшното духовно управление на екзархата ще са опрѣ-
« дѣли съ единъ усобень уставъ, който трѣба да е съгласенъ съ
« основнитѣ каноны и религіознитѣ нарѣдбы на православитѣ чер-
« ковѣ и който ще са прѣстави на потвърденіето и въспріеманіе-
« то на царското наше правителство. Този уставъ ще са направи
« тѣй, щото да узравява да не става отъ странѣ на патриарха
« никакво нито непосредственно, нито посредственно намѣсаніе
« въ управленіето на духовнитѣ р.боты и най вече въ избраніе-
« то на епископитѣ и на екзарха; а щомъ са избере екзарха
« Българскій синодъ ще явява това дѣло на патриарха и той члѣсъ
« по напрѣдъ ще дава изискванитѣ спорѣдъ вѣрѣжѣ потвърдителны
« писма»

Отъ това сравненіе излиза явно, че третій членъ на фермана е
съгласенъ по смыслъ съ третій членъ на проекта, както го е
исправилъ патриарха. Разлика има само въ това, че фермана изиска
патриаршеско утвърденіе само за екзарха, а патриаршеското попра-
вленіе налага това утвърденіе и за митрополититѣ отъ екзархіитѣ-
тѣ, които патриаршіята принозирава по горѣ вътрѣшно самоуправна
и гарантирана съ уставъ отъ написаняга отвѣтъ!

Че това е противорѣчіе и не послѣдователность, явно е отъ
самитѣ думы *самостоятелна екзархія*; защото:

1) Самоуправляемость на екзархіитѣ не може да значи друго,

освѣтъ такъози управленіе, което става отъ самѣтъ екзархіѣ и безъ сѣкакво вѣщино намисаніе, было отъ странѣ на патриарха, было отъ кого да е. А пъкъ да са дава утвържденіе на избираніето на екзарха и на екзархій кѣтъ митрополитѣ, това е явно намисаніе въ вѣтрѣшното управленіе на екзархіѣтъ.

2) Въ своето посланіе до сѣмостоятелнѣтъ черковы патриаршіята казува, като говори за своя проектъ относительно до устройство то на бѣлгскѣ екзархіѣ, че «прѣдстояло да са състави бѣлгскѣ екзархіа, която да зависи отъ патриаршіѣтъ, нѣ да обема митрополія и епископіи, *вътрѣшно упреляемы отъ спархіалный синодъ.*» Нѣ такъози архіепископіа споредъ черковнѣтъ обыч и не може да бѣде друго нѣщо, освѣтъ самоуправляемъ черковенъ округъ безъ вѣщино вѣщителство, было въ избираніята на вѣтрѣшнѣтъ му началства, было въ дѣлата на вѣтрѣшното му управленіе. Съ едикдумъ това е такъози архіепископіа, каквы то сѣ были Охридската и Ипекската, каквыто сѣ Кпрската и Сръбската. Колкото за названіето на управителя на тоя окръгъ, работата ще бѣде безразлична архіепископъ ли са е наричалъ той, или екзархъ или митрополитъ. Исторіята по нѣйдѣ ги и рича архіепископы, нѣйдѣ патриарси, както може да са види отъ деветото и седмѣдесятото правило на четвъртый всел. съборъ.

3) Патриаршіята сама ни показва какво може да бѣде вѣтрѣшното управленіе на такъози черковъ. Въ книгѣтъ си за припознаваніето на черковѣтъ въ Елладѣтъ казва: колкото до дѣлата на «вѣтрѣшното управленіе, които сѣ — избираніето и ржкополаганіе — то на архіерейтъ, числото и названіето на тѣхнѣтъ прѣстола; ржкополаганіето на священникѣтъ и діаконѣтъ, съпружеството и ржкопленіето (парясваніето), управленіето на мѣнастиритѣ, благочиніе — то и образованіето на клира; проповѣдѣта на божіето слово, испитваніето на противовѣрческѣтъ книги, сичко това ще са опрѣдѣлѣни и наредѣни отъ св. синодъ въ Еллада съгласно съ свѣщ. синодѣ на съборѣтъ, и съ обычаѣтъ на прѣданіето.» Нѣ не казва ли сѣщето и царскій ферманъ, ако и съ други думы? Кога пречее языка на фермана е съгласенъ съ языка на патриаршіѣтъ; кога патриарха е ималъ право и силѣ да употрѣбѣва такъвъ языкъ за Еллянѣтъ; когато този языкъ не е былъ тогава противенъ на канонѣтъ на православнѣтъ черковъ; кога най послѣ патриаршіята е говорилъ така безъ да пѣта всеобщѣтъ черъ вѣ: какъ не ѣ бѣше срамъ да казува сега на Портѣтъ, че не може да пріемне подобни нѣща безъ одобреніе на Съборнѣтъ черковъ? Да ли

защото тогава е имала работа съ гръци, а днесъ работи съ Българіе? Нѣ сама тя wykаше до вчера, че черковата не различава народности и че за неѣ нѣма ни еллинѣ, ни варваринѣ, ни рабѣ, ни свободенѣ? Ако каже патріаршіята, че тогава е имала работѣ съ народѣ свободенѣ политически, а Българетѣ нѣматѣ политическа самостоятелность, и това пакѣ не може да оправда е измѣненіето на нейный языкѣ споредѣ врѣмето защото въ черковѣта нѣма рабѣ и свободенѣ и патріаршіята не е прѣстанѣла да пише и да казва, че политическыѣ дѣла нѣматѣ никакѣ връзка съ духовныѣ.

Каквото и да казва, патріаршіята, дѣлата ѣ показватѣ, че тя не са отнася искрено къмѣ българитѣ и че пусы сѣ нейныѣ и звѣваня да не пріеме третій членѣ на фермана.

Четвертый членѣ на комисіята гласи:

« Екзарха са опредѣли чрѣзъ высокѣ императорскы бератѣ, а « помянува каноническы всел. патріархѣ. »

Този членѣ са измѣни и поправи отѣ патріарха така:

« Опредѣленіето на екзарха са утвърждава съ царскый бератѣ, « който са издава по съобщеніето на всел патріархѣ и са праща « незабавно на екзарха. Екзарха и другыѣ митрополиты помянуватѣ « каноническы пмето на всел. патріархѣ. »

Его сега какѣ са е сложилъ този членѣ и въ царскы ферманѣ:

« Този екзархѣ, назначаванѣ съ мой высокославенѣ бератѣ, « ще бѣде задлъженѣ съобразно съ черковното правило да « помя- « нува пмето на цариградскый патріархѣ. Прѣди да са извърши ду- « ховното по религіѣ избираніе на лицето, което ще са намѣри « достойно за екзархѣ, ще става отнасяніе до съизволеніето и « пріеманіето на высокославното ми правителство.

Ако отнемемъ отѣ този членѣ на фермана послѣдныѣтъ фразѣ, който не са касай до духовныѣтъ областѣ на въпроса и която е при- турена отѣ правителството, ный ще намѣримъ между члена и патріарше кыѣ поправки тѣзи тритѣ разлики: а) че споредѣ поправ- кыѣ *опредѣленіето на екзарха са потвърждава съ бератѣ*, а пѣкъ споредѣ фермана самото опредѣленіе става чрѣзъ бератѣ; в) че споредѣ поправкыѣ берата за екзарха са издава по слѣдствие на патріаршеското изложение, а споредѣ фермана той са издава по изложение на Българскый синодѣ; г) че споредѣ поправкыѣ на патріаршеското име трѣба да ся помянува отѣ сичкыѣ Българскы митрополиты, а споредѣ фермана само отѣ екзарха.

За пѣрвыѣтъ разлики ще кажемъ, че Портата не е могла да ка- же: *опредѣленіето на екзарха са утвърждава съ бератѣ*; а е трѣ-

бало да каже: *екзарха са опредѣля съ бератъ*, както ся казва и за патриарха.

За вторѣтъ разликъ ще кажемъ слѣдующего: когато патриаршіята пріе напълно 5-й членъ на проекта и на фермана и когато този членъ казува, че екзарха можа да ся отнася до высокото правителство съ собствени изложенія за сичкыѣ подлози на екзархіѣтъ; когато по нататѣкъ Българската екзархія е архіепископія, управляема отъ собственъ синодъ; когато въ подобны архіепископін изложеніята сж оставали по обычаю отъ синода, ако не е имало екзархъ избранъ; когато най послѣ тѣзи изложенія прѣдъ Портѣтъ не сж отъ естество каноническо, нъ политическо; то слѣдва отъ това че и рѣчената разлика не може да бѣде до толкова важна и каноническа, щото патриаршіята да не дързне да ѣх пріеме безъ да са осжди отъ странѣ на всеобщѣтъ черковѣ, като прѣстъпница на черковныѣ каноны и постановленія.

Колкото до третията разлика, за неѣ не може и да са говори, ако и да е за каноническо нѣщо. Нѣма таквози правило, което да здѣлчвава митрополитыѣ на едиѣ екзархіѣ съ свой синодъ и съ вѣтрѣшно самоуправленіе да помянуватъ името на патриарха. Напротивъ има правила отъ Константинопольскый Сѣборъ въ 861 г., които заповѣдатъ на таквызи митрополиты да помянуватъ своя непосредственъ прѣдстоятель — митрополитъ. Сѣбора обявва за низвержены таквызи епископы, които не са покоряватъ на тѣзи законы, защото раскѣсватъ единството на черковѣтъ. Безъ да вникне въ смѣсла на тѣзи правила, патриаршіята ги привожда, като доказателство срѣщу насъ. Нъ работата е, че тый говорѣтъ въ нашиѣ ползѣ. Патриаршіята позволява съставленіето на Българскѣ екзархіѣ; тя пріема и екзархъ, началникъ на екзархіѣтъ и на синода: не слѣдва ли отъ това, че българскыѣ митрополиты ще бѣдѣтъ новинны прѣдъ рѣченыѣ правила, ако не помянуватъ, своя прѣдсѣдатель, иѣ патриарха? Излази прочее че патриаршіята привожда тѣзи правила само да са намѣри на думѣ.

9-й членъ на комисіѣтъ говори:

« Българскый метохъ въ Цариградъ и храма при него завѣсѣтъ и са уреждатъ — непосредственно отъ екзарха на българскый округъ, точно тѣй както цариградскый метохъ завѣси и са урежда отъ блаженный Іерусалимскый патриархъ. Екзарха ще може да обитава въ него, колчимъ са иска това отъ народныѣ и черковныѣ подлози безъ да има право обаче да са смѣся въ черковныѣ отношенія на Българитѣ отъвѣтъ българскѣтъ екзархіѣ, было въ Цариградъ вѣтрѣ, было по другыѣ мѣста.»